

PERSPEKTIV:

**KAN
BYGGET
VELFÆRD
EKSPORTERES?**

INDHOLD

S. 04	Forord
S. 06	Kan bygget velfærd eksporteres?
S. 10	Velfærdsarkitektur
S. 18	Velfærdsarkitekter
S. 24	Modernistisk arkitektur er farlig
S. 30	Arkitektur som diplomati
S. 36	Eksotik
S. 40	Universalisme eller Kulturrelativisme
S. 46	Det blinde øje
S. 54	Penge
S. 58	Korruption
S. 62	Hvor grænsen går...
S. 66	Reputation Design
S. 72	Den gode køber
S. 76	Skala
S. 82	Historien vil dømmme

FORORD

**KAN
BYGGET
VELFÆRD
EKSPORTERES?**

Med globaliseringen er arkitekturens afhængighed af impulser, regler, penge, vaner og kulturer, der findes uden for eller over en national kontekst større. Det har betydning for arkitekturen og den måde den forstås, udvikles og bruges på. Spørgsmålet om arkitektureksport er i dag ikke kun primært et professions- og forretningsrelateret spørgsmål. Det er også et centralt tema i diskussionen om og hvordan arkitekturen og arkitekterne er relevante i nutidens samfund.

Sammenvævningen mellem udviklingen af arkitektur og profession ses for eksempel i den nationale arkitekturpolitik 'Mennesker i centrum'¹ fra 2014. Her nævnes allerede i indledningen at "I god arkitektur ligger også et potentiale for øget vækst og beskæftigelse i Danmark" og at "arkitektur er et af de kreative erhverv, hvor Danmark har særligt stærke og internationalt anerkendte kompetencer, og hvor en stigende international efterspørgsel skaber muligheder for øget omsætning og eksport." Herefter nævnes de kvaliteter som karakteriserer dansk arkitektur, og som udgør potentialet for eksporten. Det drejer sig om "at sætte mennesker i centrum", om "brugervenlighed", om "bygninger og byrum i menneskelig skala" og om "byer og landskaber kendetegnet ved at give trykke og oplevelsesrige rammer, også for dem, der færdes til fods eller på cykel." Udover at de står opremset i arkitekturpolitikken er temaerne interessante, fordi de nok meget godt sammenfatter nogle generelle kvaliteter, som kan findes i meget af den arkitektur der skabes af danske arkitekter.

Disse forskellige kvaliteter er alle dybt forankret i den måde samfundet er struktureret på, og en dansk kultur. Ofte bruger vi måske lidt hurtigt og overfladisk begrebet velfærdssamfundet til en samlet beskrivelse af det store kompleks af traditioner, regler, idealer mv som det danske samfund udgøres af. Vi kan ikke tænke nogle af de fire opremsede kvaliteter uden også at nævne den baggrund, de er udviklet på, og den kontekst de fungerer som en del af.

"At sætte mennesker i centrum" refererer til humanismen, der er en af de helt fundamentale værdier i det danske samfund, og som udover selvfølgelig at have rødder i oplysningstanken er givet særlige nationale karakteristika eller betoneringer med blandt andet Grundtvigs tanker om folkeoplysning og med socialdemokratismens formulering af den universelle velfærdsstat, hvor alle skal gives lige muligheder.

"Brugervenlighed" hænger sammen med utilitarismen, den udgave af liberalismen der betonedede det der i et komprimeret udsagn betegnes som 'opnåelsen af den størst mulige lykke for det størst mulige antal mennesker'. Også utilitarismen udgør en væsentlig grundsten til at forstå hvordan den danske modernisme udviklede sig som en del af den internationale modernisme – den funktionelle tradition. Denne tradition er under stadig udvikling, og Danmark var tidligt ude med krav til offentlige høringer i byudviklingsprojekter, hvilket har givet mulighed for, at dansk arkitektur har udviklet en lang tradition for, hvordan en egentlig inddragelse kan foregå. Dette er naturligvis også funderet på den grundlæggende præmis, at demokratiet er samfundets styreform, og at al dansk arkitektur frembringes på demokratiets betingelser. Rammerne og endda konkrete designbeslutninger må stort set altid prøves og diskuteres i større fora.

- 8 "Bygninger og byrum i menneskelig skala" refererer igen til humanismen som en helt grundlæggende værdi. Men også særligt til, at udbygningen af den moderne danske velfærdsstat, set i forhold til mange andre lande der har været igennem tilsvarende industrialiserings-, urbaniserings- og moderniseringsprocesser, er foregået i en hastighed og en skala som har gjort det muligt for det meste at tilgodese de behov, der er relateret til menneskets sanser og krop. Og som altså ikke udelukkende har været styret af økonomisk optimering og rationalitetskrav.

"Trygge og oplevelsesrige byer" kan som tradition ikke adskilles fra traditionen om en stærk stat med omfattende planlægning. En tradition der har sine rødder ikke blot i velfærdsstatsprojektet, som det formuleres politisk og bureaukratisk fra 1930'erne og frem, men i høj grad også i andelsbevægelsen fra det 19. århundrede, hvor ideen om samarbejde og koordinering i større og mindre grupper skabte det bedste grundlag for, at det enkelte individ kunne udvikle sig og samfundet som sådan kunne udvikle velstand. Dette hænger også sammen med den høje grad af konsensus og kulturel homogenitet der har kunnet dyrkes i et lille land, som har givet næring til den høje grad af tillid mellem samfundets borgere der er med til at skabe tryghed.

Det er således meget svært at tænke dansk arkitektur uden Danmark. Og det er meget oplagt at se dansk arkitektur som det byggede Danmark – i en mere klar formulering: som bygget velfærd. Med dette udgangspunkt kan det virke absurd blot at tale om eksport af dansk arkitektur til andre lande, og om det potentiale der ligger i at eksportere disse kvaliteter. Under alle omstændigheder rejser blot tanken om en eksport af dansk arkitektur en lang række spørgsmål, som publikationen her med dens udgangspunkt i en diskussion af konkrete erfaringer tager hul på at diskutere.

Arkitekturpolitikken taler om arkitekturens værdiskabelse sammen med det internationale potentiale. Ordet værdi er nøglen her. Det er klart, at det har noget med en økonomisk værdi at gøre. Arkitekterne skal bidrage til at få nogle penge hjem i statskassen, så hele velfærdssamfundet kan finansieres. Men når arkitektureksporten går i gang, er det i højere grad andre værdispørgsmål der knytter sig til det værdimæssige grundlag som arkitekturen og ikke mindst arkitekterne er skabt på baggrund af der kommer i fokus. Skal vi søge at eksportere værdier samtidig med at vi hjemtager (monetære) værdier? Bliver vores værdier krænket eller ændret radikalt når vi begynder at forme dele af andre samfund. Og hvad med de folk vi arbejder for og med i udlandets værdier? Eksporten af bygget velfærd giver med andre ord anledning til at diskutere dansk arkitektur og vores forståelse af arkitektfaget og arkitektens rolle. Den stadig øgede internationale ramme arkitekter agerer i har utvivlsomt ændret også arkitekturen i Danmark. Denne lille publikation er et bidrag til en fortsat diskussion af disse spørgsmål.

9

Tom Nielsen

Professor ved Arkitektskolen Aarhus og organisator af Open Room-seminaret

Noter

¹ *Mennesker i centrum*, Regeringen, 2014

VELFÆRDSARKITEKTUR

Begrebet 'velfærdsarkitektur' findes ikke rigtigt i arkitekturhistorien. Det er konstrueret indenfor de seneste 20 år. Som en særlig betegnelse for en relation eller afsmitning mellem samfundsform og arkitektur. Kunstnerisk eller arkitektonisk giver begrebet ikke umiddelbart mening, men i en særlig kulturorienteret læsning af arkitekturhistorien gør det. Og det har vist sig også at fungere som branding. Den afsmitning der er tale om går begge veje. Det var ikke arkitekterne, der bestemte at samfundet skulle basere sig på universelle velfærdsydelser, eller at ligestilling mellem mænd og kvinder skulle være et mål. De opfandt heller ikke folkeoplysningstanken, andelstanken, eller den boligsociale organisering, der var en vigtig drivkraft i opbygningen af det 20. århundredes velfærdsstat. Men da ideerne om et nyt samfund skulle realiseres var arkitekter med til at give det form. Det var arkitekter der udformede de børneinstitutioner, som skulle bygges for at kvinderne kunne komme på arbejdsmarkedet, det var arkitekter der tegnede folkeskoler, rådhus og masser af boliger til den nye arbejdende middelklasse. Disse bygninger kunne sikkert godt fungere uden dygtige arkitekter, men det er interessant at lege med tanken, om

velfærdssamfundet havde blevet ved med at være et politisk mål der er stor konsensus omkring, hvis ikke den fysiske ramme om livet i velfærdsstaten var udformet med en høj funktionel såvel som oplevelsesmæssig kvalitet.

Hvis ideen om relationen mellem et menneskesyn, en samfundsform og en måde at tænke og lave arkitektur, tages med til Kina, de arabiske lande eller andre kulturelle kontekster, lægges endnu et interessant perspektiv til spekulatjonen over begrebet velfærdsarkitektur. Hvad sker der når danske arkitekter fx laver call-centre i Kina og introducerer ideen om minimumskrav til arbejdspladser og dagslys, adgang til grønne rum og arbejderboliger? Hvad er det så der eksporteres? Er det organisationsdiagrammer, tegninger af bygninger eller små visioner om samfund, der kunne ligne vores eget bare en lille smule? Er det velfærdsarkitektur? Det er en form for samfund, som er blevet givet form. Det er måske vigtigt at forstå, når vi skal ud i verden. Er det samfundsformning og ikke velfærdsarkitektur vi er i gang med?

Rasmus Kierkegaard, SHL:

"Hvis vi nu taler velfærdsarkitektur, eller velfærd som begreb. Hvad er det vi kan som arkitekter eller som mennesker, så har jeg her to eksempler. Det er ikke de mest banebrydende rent æstetisk. Det er bare for at vise noget af det, hvor vi gør en forskel, selvom man måske kan synes, at det er super banalt. Men der er bare nogle ting, som vi har fået ind med modernismen, som er blevet videreudviklet på arkitekt-skolen til lige pludselig at handle om form.

China Mobile Campus. China Mobile er det største mobilfirma i Kina. De har nogle call-centre, som er kæmpe store. Det projekt her er omkring 600.000 kvm. En mindre dansk by. Det i sig selv lyder jo besnærende. Men det, som det egentlig handler om, og det som vi sagde, at det er sådan her, vi går til det her på. Det handler om mennesker. De pågældende bygninger og en masterplan. I forhold til mennesket: Et Call-center. Der er nogle, der ringer ud og ringer ind til det. Det handler om de folk, som sidder i call-centeret. Det er det vigtigste de har. Men de har desværre en ret høj udskiftning af medarbejdere der. Folk ryger ind og ud hurtigt. De har fundet ud af, at de er nødt til at gøre et eller andet for at holde på medarbejderne. Og en af tingene var at se på deres fysiske omgivelser. Undersøge hvad det egentlig er for nogle ting, der betyder noget for de ansattes velbefindende. Der er noget med dagslys, nogle distancer og rejser, nogle visuelle sammenhænge og noget ventilation. Hvis man ser på de bygninger de normalt opførte, så var det sådan noget her (Fig. 1). Med en ny facade, så ville det sikkert blive meget funky. Indtil man ser det planmæssige layout af det (Fig. 2). På sådan en etageplan kan der altså stuves folk ind, som absolut ingen dagslys har. Det er super super effektivt. Den systemtænkning var vi oppe imod. Den bryder vi med. Det kan vi ikke have'. Altså man kan gøre sådan der, og det er super effektivt. Men vi kan måske have lige så mange i en flad rektangel, hvor vi i det mindste kan få noget dagslys ind og så tilføje nogle andre funktioner. Men måske skal vi til at diskutere, om det her er rimeligt? At sidde i lag på den måde og have 4,6 kvm pr sæde. Hvis vi nu fordobler det til 8, så får vi faktisk et layout, som minder meget om det vi tænker på som værende bare et OK kontorlayout. Og det forklarede vi så. Vi havde nogle af vores danske og udenlandske referencer. Man kan lave alle mulige bygningstyper, men man kan faktisk godt få de der kvaliteter ind (Fig. 3). Korte afstande, dagslys og udkig ind i huset. Hvis man forskyder nogle af blokkene og får cirkulation, så kan man få et center, som virkelig kan rumme rigtig mange mennesker, men som har et

arbejdsmiljø, der er helt anderledes. Og det købte de sig ind i. Og det var rigtig fedt. Men der skal rigtig mange andre ting til. De havde en grund, og der løb en flod ned i midten. Vi sagde: Det skal vi da udnytte! For dem var det noget de talte om at overdække. Der lavede vi en grøn rygrad ved siden af, og så foreslår vi nogle muligheder for at bo og sove på den her campus (Fig. 4). Så hvis man alligevel arbejder 14 timer, så er der for langt hjem, og så er der altså mange af dem, der sov under pauvre forhold. Hvis nu firmaet stod for det her, så kunne man højne kvaliteten. Og så tænkte vi, det her grønne rekreative element, det skal bruges til noget. Det er der, hvor kantine, sport og andet skulle lægges ud. Og så skulle der også en lille smule parkering til. Alt det her, ville man jo nok sige, hvis man præsenterede det som en arkitektskoleopgave, at det er helt banalt eller basalt. Selvfølgelig gør man det. Men det var en helt anderledes tænkning end den systemtænkning de havde i forvejen, som kun tænker i effektivitet. Og det kunne vi så komme med, og prøve og se om vi kunne gøre det en lille smule sexet. Kunne vi integrere det grønne og vandet og arbejde med en landskabsarkitektur, og komme frem med en helhedsplan, der ser nogenlunde sådan her ud, men hvor der er nogle rekreative træk. Alle bygningerne er vendt, så de får et kig til det grønne område. Alle får kontakt til det grønne og til vandet. Og her er nogle meget effektive arbejdspladser, der samtidig har et ok arbejdsmiljø, og fordeler sig lige så stille ud over det her landskab. Det er ikke banebrydende, men det er en kæmpe forskel. Og det er der, jeg mener, at velfærdsarkitekter og velfærdstankegangen kan noget. Jeg tror ikke vi kan tage vores hjemlige projekter og flytte til udlandet. Og havde det været et dansk projekt, havde vi nok rykket tingene endnu mere fra hinanden, og taget campus tankegangen endnu mere alvorligt. Men det var så langt, vi kunne føre den her. Og det er der jeg mener, at det har gjort en positiv forskel."

13

Lars Christiansen UM:

"Det er funktionalismen og den her følelse af velvære, der kan være i dansk byggeri, som vi kommer med. FL Smith fandt ud af, dengang de lavede ny strategi, at hvis de skulle overleve skulle ingeniørforretningen flyttes til Chennai i Indien, der er et center for ingeniører. Så skulle de opføre bygninger, hvor der kunne sidde omkring 5000 mand. Og det er tegnet af CF Møller. Selvfølgelig er der mange forhold der influerer det, men der er kantine og der er ikke forskel på høj og lav på dem, der sidder og spiser, og lyst og dejligt. Men de påstår, at den personaleomsætning de har, er meget lavere end den, der er standard i den slags

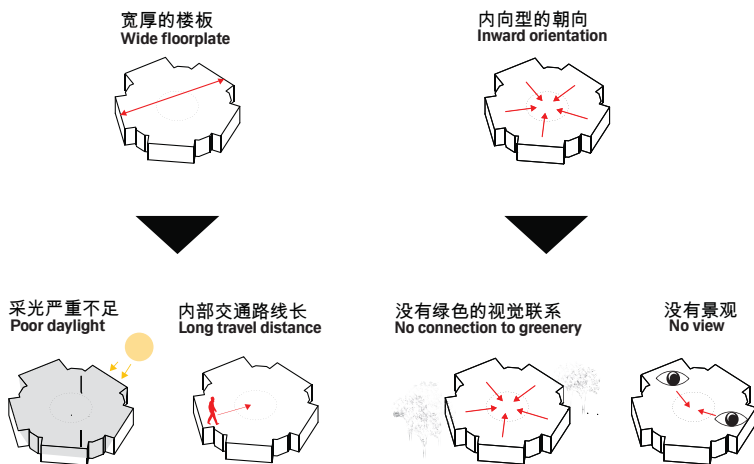

Fig. 1 Volumediagram, China Mobile Campus, Schmidt Hammer Lassen Architects

14

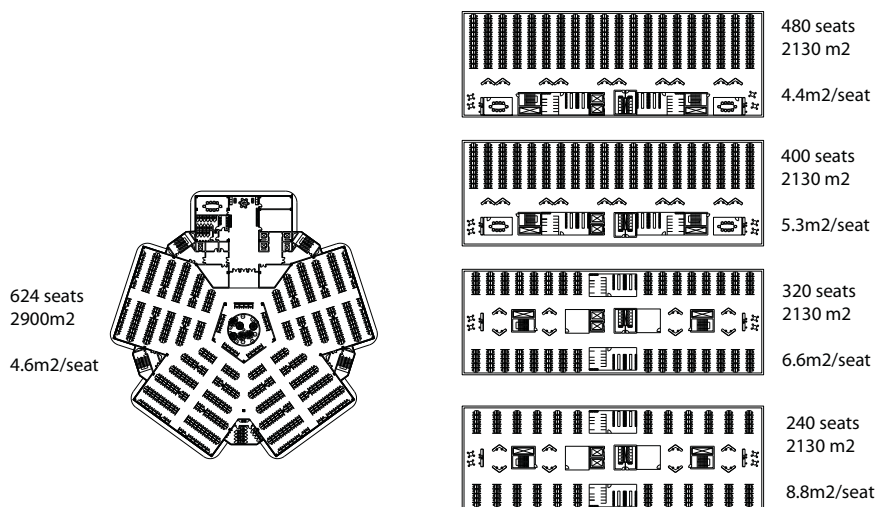

Fig. 2 Plandiagram, China Mobile Campus, Schmidt Hammer Lassen Architects

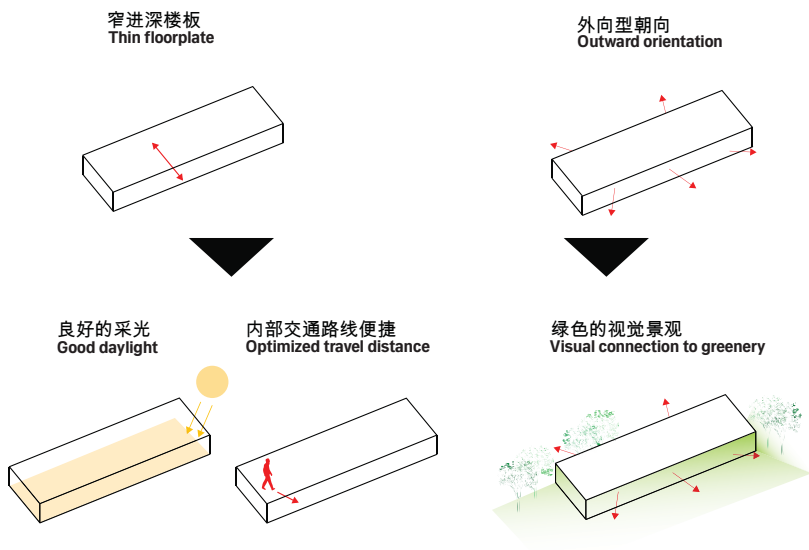

Fig. 3 Volumediagram, China Mobile Campus, Schmidt Hammer Lassen Architects

15

Fig. 4 Cirkulationsdiagram, China Mobile Campus, Schmidt Hammer Lassen Architects

virksomheder. Det er måske 7-8%. Ingeniørerne går hele tiden og shopper rundt, og ser hvor det er bedre. Og der er den måske oppe på 20%. Så de er nødt til virkelig at satse på det her. Hvis ikke man har noget, man kan tilbyde dem, ødelægger man hele sin organisation.”

Anne Mette Boye, AAA:

Når vi siger velfærd, så kan vi næsten ikke lade være med at sige demokrati sammen med. Men hvad er der egentlig på færde. Det er måske mere et spørgsmål om, om velfærd i sig selv er blevet et ’brand’, som man kan sælge. Fordi velfærdsarkitektur også kan bruges i betydningen: hvordan vi indretter et sygehus, en skole eller en børnehave? Det er egentlig ikke på den måde noget man knytter nogle eksporterede værdier til. Men en særlig ekspertise indenfor særlige typer af byggeri. Offentlige bygninger. Det bliver reduceret til meget lidt indholdsmæssigt.”

Rasmus Kierkegaard, SHL:

- 16 “Fra vores synspunkt ville jeg da ønske, at man kunne skrotte det der velfærdsbegreb, som også for mig at se er meget et brandingbegreb, hvor man håber på at kunne eksportere nogen ting og skabe en større værdi omkring det. Også fordi man i de seneste år fisker efter, det gør man også fra Danske Ark, at vi skal identificere noget evidensbaseret: Vi skal have fundet ud af, hvilke forskelle arkitekturen gør, så vi kan måle det! For ellers kan vi jo ikke sige, at vi har haft så og så meget succes. Der er velfærd jo et fantastisk begreb, fordi hvis man yder en velfærd, så har man gjort en forskel. Bingo. Især er det jo brugt til at gå ud i verden for at forsøge at sælge plejeboliger, sygehuse og indenfor hele den sektor, der falder derunder. Så udvider man begrebet lidt med nogle skoler. Så får man også presset nogle boliger ind under osv. Men det var jo i starten møntet mest på et eksportfremstød, der handlede om at lave nogle fællesfremstød, om at sige vi kan levere nøglefærdige universitets-sygehus-plejebolig-ting. Og vi sælger også sygeplejerskeuddannelsen samtidig med at vi bygger husene og lærer jer det ene og det andet og tredje.”

Boris Brorman Jensen, BBJ:

”Man kan reducere vores forhold til arkitekturen til sådan en slags anvendt adfærdspsykologi. Så hvis man sætter et egetræ op i stedet for et eller andet plastik får man den effekt hos brugerne, eller man arbejder med akustikregulering, så påvirker det vores velbefindende på en særlig måde. Men arkitektur former også tanker. Arkitektur er også en kunstart og hører inden under kulturhorisonten. Og folk i Kasakhstan og Ruslands Putin og i Kinaved udmærket godt, at arkitektur også er med til at repræsentere magt. Politiske systemer ligesom kongehuset i Danmark var det, når de byggede deres slotte og anlagde deres parker? Jeg mener, at det er en eller anden form for naivitet, hvis man reducerer arkitektur til sådan et eller andet behagesygt, en behavioristisk komponent.”

Jesper Pagh, Arkitektforeningen:

”Der er et eller andet med, at når noget bliver præfiks, så er det tit et eksempel på, at det er i fare. Man opretter et kulturministerium, når kulturen ikke fungerer af sig selv. Og det der begreb velfærdsarkitektur. Der var ingen, der talte om velfærdsarkitektur for ti år siden. Eller der var der måske lige præcis nogen, som var begyndt på det. Men for 15 eller 20 år siden. Og Steen Eiler Rasmussen ville aldrig tale om det i hvert fald. I den der eksportsammenhæng er det jo en dejlig måde at legitimere mange ting på. Det er det, vi kommer med. Og det er selvfølgelig også et rigtig stærkt ’brand’”

Noter

VELFÆRDSARKITEKTER

18

I forlængelse af ideen om velfærdsarkitekturen og spørgsmålet om 'samfundsformning' følger naturligt spørgsmålet om, hvem der former arkitekturen, og hvad der har formet dem. Når danske arkitekter spørges er der grundlæggende kun to forskellige argumenter for, hvad det egentlig er de bidrager med der er interessant for omverdenen. Det ene argument er klare idéer og koncepter, og evnen til at omsætte det givnes potentiale til en stærk betydningsbærende struktur. Dette har med en arkitektonisk metode at gøre. Det andet argument tager udgangspunkt i den enkelte arkitekts demokratiske grundholdning,

den grundopdragelse arkitekterne har fået, og det danske uddannelsessystem. Hvis denne opfattelse er rigtig er det interessant, at det i høj grad er arkitekterne og ikke arkitekturen det handler om. Vi taler så om nogle velfærdssamfundsskabte arkitekter, som praktiserer på en særlig måde. Dels det med grundidéen der fastholdes igennem et projekt, men i lige så høj grad på grund af den måde de er blevet opdraget på i folkeskolen, i de institutioner og foreninger de har været en del af. Den dybe kulturelle prægning som skyldes Grundtvig, Jens Otto Kragh og rigtig meget andet.

Rasmus Kierkegaard, SHL:

“Vores erfaring er, at vi ikke eksporterer velfærdsarkitektur. Vi er arkitekter, som måske er dygtige til at tage ud. Vi er opdraget på arkitekt-skolerne med begrebet *genius loci*, og arbejder med det specifikke sted. Vi har også en grunddemokratisk uddannelse helt fra barns ben. De bedste eksempler vi har, er hvor vi ikke går ud og eksporterer en dansk idé, men hvor vi går ud og arbejder som danske arkitekter. Som jo er det vi er. Og det tror jeg også Henning Larsens eksempel fra Udenrigsministeriet i Riyadh er et eksempel på. Selvfølgelig har det nogle referencer tilbage til noget de har lavet i Danmark, men det er det øjeblik, hvor man engagerer sig i det sted man er, at det giver de største succeser. Hvad er det så, vi kan? Hvis man vælger at sige, at det ikke er arkitekturen, men arkitekterne, vi eksporterer. Der tror jeg meget det er en opdragelse og tankegang, som tænker på brugerne af huset og de omgivelser de indgår i. Så vi tegner for funktionen og for den bykontekst det er i, og ikke for det system vi tilfældigvis hyres af. Det kan nogle gange gøre, at vi er ‘a pain in the ass’ for visse bygherrer.”

Rasmus Kierkegaard, SHL:

“Vi er bevidste om, at vi ikke længere sælger os på at være meget anderledes end det professionelle kinesiske marked. Vi kan ikke længere komme og sige, “Hey vi kommer fra Europa. Nu får I noget helt specielt. Nu skal I høre, hvad vi er skide gode til.[...] Vi pakker lige det skandinaviske en lille smule mere i baggrunden, for ikke at virke alt for arrogante. Det kørte vi fuld fart på de første fem år. Det var blond og blåøjet det hele.”

Lars Christiansen, UM:

“I Danmark har man jo et fladt hierarki. Unge folk der sendes ud. Men mange gange er man altså nødt til at sende ham den gamle ud, for der er altså nogen, som man skal se op til. Man skal vise, at man har en senior. Og man skal smalltalke først, frem og tilbage og lige se, om der er kemi, før man går videre. Det tror jeg gælder i England, og det gælder især i Indien, hvor ham der sidder på gulvet, som er knalddygtig. Han er måske den dygtigste fyr, der lige er kommet ud fra en amerikansk arkitektskole og sidder der. Han har ikke noget at skulle have sagt, før gammelfar har været inde. Fordi det er ham, der bestemmer.”

Rasmus Kierkegaard, SHL:

”Jeg tror på en eller anden måde, at det både er arkitekturen forstået som form og den proces vi indgår i med andre mennesker. Jeg interesserer mig meget for det praktiske og for at få bygget nogle byggerier. [...] Men omvendt sker det kun ved at involvere nogle mennesker og nogle arkitekter, som har tegnet det og er indgået i den dialog. En god måde at anskue det på, er måske at sige, at en hel del af de ansatte på vores kontor, de er jo ikke danskere. De er ikke engang skandinaver. De kommer med alle mulige baggrunde. Kinesere, canadere, tyskere osv. Men de har kunnet købe sig ind i det projekt, og er alligevel i stand til at levere den samme dialog og lave nogle bygninger, som indeholder mange af de værdier vi gerne vil have præger de huse vi tegner. I hvert fald med de små skridt, som vi nu har mulighed for at tage. Og de er jo ikke opdraget på samme måde som os, eller kommer med hele den skandinaviske velfærdstradition. Så arkitekturen har været stærk nok til, at de har kunnet identificere de værdier der er i den og være med til at videreføre dem. Så der ligger helt klart noget i den gyldne form. Men den bliver kun til noget, hvis der er nogle folk, der tror på det, og gør det. Det kræver nok begge dele. Det der står tilbage, er det historien vil måle. Det er det der er det interessante, og ikke hvor god en samarbejdspartner og hvor søde vi har været i en proces.”

21

Rasmus Kierkegaard, SHL:

”Det der er interessant er, at vi som danske arkitekter er taget ud, og har indgået i en dialog om at udvikle noget. Hvor vi har haft lige så meget at byde ind med, som vi har taget imod den anden vej. Vi tager da en masse ting med hjem også. Det indgår i den diskussion vi har på tegnestuen. Det tror jeg vi lærer rigtig meget af.”

**”HVAD ER DET SÅ, VI KAN, HVIS MAN VÆLGER AT SIGE,
AT DET IKKE ER ARKITEKTUREN, MEN ARKITEKTERNE,
VI EKSPORTERER?”**

MODERNISTISK ARKITEKTUR ER FARLIG

24

Diskussionen om eksporten af dansk arkitektur og hvad danske arkitekter kan bidrage med i en verden fyldt med arkitekter, betoner ofte ret basale arkitektoniske kvaliteter som i udgangspunktet ikke er specifikke for dansk arkitektur, men er udviklet af de modernistiske arkitekter i første halvdel af det 20. århundrede. Denne tilgang var inspireret af industrialismens optimerings- og rationalitetstankegang tilført humanistiske idealer. I en dansk sammenhæng er disse blevet en del af traditionen og standardpraksis, blandt andet igennem den lovgivning som har reguleret byggeriet i Danmark. Det handler fx om dagslysstandarder,

energinormer, burgerinddragelseslovgivning, tilgængelighedsregler, krav til bæredygtighed mv.

Det der kan kaldes velfærdsarkitektur er den skandinaviske version af modernismen sådan som den udvikles efter 2. verdenskrig, hvor brugerorienterede og miljømæssige aspekter er blevet dyrket særligt som resultat af regulatoriske rammer fra det omkringliggende samfund. Men grundlaget er modernismen, og den viser måske nye potentialer når den bruges som udgangspunkt i kontekster, der ikke grundlæggende er defineret af oplysningsprojektet, humanismen og demokratiet.

Kristoffer Lindhardt Weiss; Wallner Weiss:

"Personligt tror jeg faktisk, at arkitekturen, den moderne arkitektur, som fx med de SHL-projekter Rasmus har vist her, står på skuldrene af det moderne gennembrud i europæisk åndshistorie. Som var antiautoritært. Det var industrialiseringen, altså 'curtain walls', og de sociale massebevægelser der kæmpede for bedre forhold for arbejdere osv. Det er i virkeligheden det, det her projekt handler om. Vilkårene for de mennesker der arbejder i de kinesiske call-centre. De får med SHLs projekt en marginalt bedre hverdag, i stedet for at sidde gemt væk langt inde i en betonbunker. Det var jo grundlæggende det, modernisterne gjorde. Det var det man sagde i 10'erne og 20'erne med Bauhaus. Det var det, det handlede om. Så der er en eller anden moralsk vækkelse i den moderne arkitektur. Det er jo helt klart, at de mest totalitære regimer har meget svært ved at acceptere det billede eller den frihedstrang, der er i den moderne arkitekturs transparens. Det tror jeg som regel. Billedet på modernitet, og på fremskridtet som arkitekturen udtrykker tror jeg stadigvæk, man har svært ved at acceptere. Den kinesiske præsident Xi Jinping sagde jo, for ganske nylig: "No more weird architecture". Og det var selvfølgelig en direkte reference til Herzog og de Meurons 'fuglerede' (Fig. 2). Det var selvfølgelig også Koolhaas' CCTV (Fig. 1). Hvorfor? Fordi det selvfølgelig er et billede på en bestemt form for modernitet, hvori der er indrettet – lad os bare kalde det nogle frihedssignaler. Så formen er ikke ligegyldig her, vil jeg påstå. Apropos det der, hvad er velfærdsarkitektur? Arkitekter eller samfundsform. Næ! Det er også den arkitektoniske form, fordi det bærer billeder på nogle principper i sig."

26

Kristoffer Lindhardt Weiss; Wallner Weiss:

"Min faste overbevisning er, at al arkitektur er farlig. Moderne arkitektur er farlig for den type regimer vi taler om her. Det SHL laver med call-centeret er simpelthen farligt. Hele vejen op igennem historien er der blevet slået ned på moderne arkitektur. Fordi den er subversiv. Stalin gjorde det ved de russiske konstruktivister. Efter revolutionen fik de jo, konstruktivisterne, i revolutionsrusen, lov til at lave et ekstremt ambitiøst modernistisk-konstruktivistisk byggeprogram for hele Sovjet. Men der gik ikke ret lang tid, før Stalin opdagede, at den gik ikke. For der er begrænsninger for, hvor meget man kan lave om på folks tilværelse, hvis du skal undgå social uro. Det vil sige, det der opgør med det småborgerlige patriarkalske samfund, som revolutionen jo repræsenterede. Hvis man skabte total lighed

imellem kønnene, som konstruktivisterne gerne ville gøre og prøvede med deres arkitektur. Hvis man lavede totalt om på, hvordan folk boede, fordi nu skal de bo rationelt og bo oplyst, ville der komme uro. Det var socialreformismens grænser. I det konstruktivistiske program, der var der et sted, i alle lejlighederne, hvor man kunne sidde og reflektere over og bruge sine intellektuelle evner. Arbejderne skulle

"MIN FASTE OVERBEVISNING ER, AT AL ARKITEKTUR ER FARLIG. MODERNE ARKITEKTUR ER FARLIG FOR DEN TYPE REGIMER VI TALER OM HER. DET SHL LAVET MED CALL-CENTERET ER SIMPELTHEN FARLIGT SIMPELTHEN. HELE VEJEN OP IGENNEM HISTORIEN ER DER BLEVET SLÅET NED PÅ MODERNE ARKITEKTUR. FORDI DEN ER SUBVERSIV."

altså klædes på intellektuelt til at kunne tage stilling til nogle ting som oplyste individer. Det var selvfølgelig farligt. Det siger sig selv. Hvis folk begynder at tænke for meget, så var de en trussel imod systemet. Så ret hurtigt blev den moderne arkitektur ofret på det alter. Det ser man rundt omkring hele tiden. Der bliver slået ned på kunsten som kultur. Jeg tror, det er vigtigt, at vi klør på derude. Alene af den grund."

27

Tom Nielsen, AAA:

"Noget af det, Koolhaas og OMA lavede tidligt i Kina var at tegne det nye hovedkvarter til det statslige TV selskab, som jo hedder CCTV, sjovt nok er den betegnelse man bruger på engelsk for overvågningskamera. Noget af det de gjorde var at lave det her loop i stedet for en almindelig skyskraber. "Through the concept of the loop we started to undermine the traditional principles of hierarchy. The senior leadership is no longer at the top of the building but simply a part of the continuous loop. We made the highest physical point of the building accesible to the entire staff with a forum."¹ Påstanden er at det er her, hvor arkitekturen kommer ind og bidrager til at lave den transformation af samfundet, som Herzog de Meuron også talte om i forbindelse med deres OL-stadion. De sagde: "How great it was to work in China.

How much I believe, that building the stadium and the process of opening will radically transform the society.”² Så kan man diskutere om det er ren hvidvaskning af et dubiøst projekt, eller om den holder bare lidt. Ihvertfald er det jo en typisk modernistisk strukturel ide om arkitektur i CCTV bygningen. Det er sådan helt basalt. Det ikke-hierarkiske princip. Det har ikke noget at gøre med, om de er fra Holland eller Kina eller Danmark eller et andet sted. Det er sådan et grundlæggende modernistisk arkitektonisk greb.”

Kristoffer Lindhardt Weiss; Wallner Weiss:

”Modernismen er som sådan en kritikmaskine. Men det kræver noget. Det er jo ikke en gratis omgang. Det kræver noget af arkitekterne. Det kræver at man holder op med, synes jeg, at stikke sig selv blå i øjnene. Fx når Koolhaas forsvarede at lave CCTV propagandamaskinen for den kinesiske regering. En anden forklaring han gav var, at OMA designede en public route igennem huset, hvor offentligheden i princippet kan komme ind bag facaden og se, hvordan systemet virker. Det er klart, det er bare endnu en mulighed for systemet til at iscenesætte den magtudøvelse og statsmonopol på information og nyheder, der er i Kina, og som vi er vant til at tage afstand fra. Så jeg synes, at den form for lidt forlorne forklaringer - sådan nogle små hovsa forklaringer – dem synes jeg man skal sortere kraftigt ud i. Og så lære at genopfinde det oprindelige sprog, som kritisk arkitektur og som den modernistiske samfundskritik rummede. Altså de modernistiske idealer. At prøve at genopfinde dem og promovere dem til de borgere, hvor man har mulighed for det. Som fx når I fra SHL, Rasmus, mødes med jeres kinesiske samarbejdspartnere. Det behøver ikke at være sådan en skinger moraliserende tilgang, men der er rigtig mange muligheder.”

Noter

¹ Ole Scheeren. OMA om CCTV, citeret i *Architecture, Ethics and Globalization* (Owen, G., (Red.), Routledge 2009, s. 4

² ”We can help change in China says architects Herzog and De Meuron”, <http://archinect.com/news/article/72505/we-can-help-change-in-china-say-architects-herzog-and-de-meuron>, Mar. 11. 2008

Fig. 1. Foto: ”China Central Television (CCTV) Headquarters, Beijing”, af Mark Lehmkuhler / CC BY 2.0

Fig. 2. Foto: ”The Birds Nest, Beijing”, af Ronan Crowley / CC BY 2.0

Fig. 1 China Central Television (CCTV) Headquarters, Beijing, OMA

29

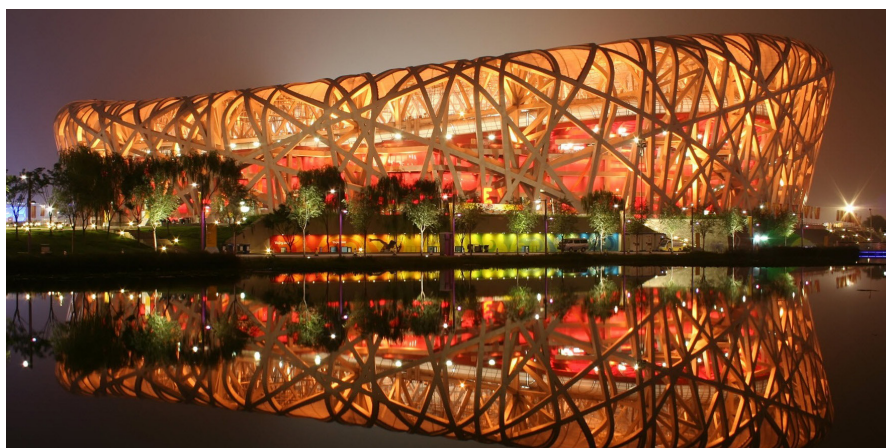

Fig. 2 The Birds Nest, Beijing, Herzog & deMeuron

ARKITEKTUR SOM DIPLOMATI

30

Udover den monetære værdi af arkitektureksporten er ideen om at arkitektur udgør en bro eller mediator mellem forskellige systemer og kulturer en del af forståelsen for relevansen af at danske arkitekter opererer i udlandet. At forstå arkitekturen som diplomati er at forstå den som en måde at kunne kommunikere og mediere imellem måske inkompatible systemer. Arkitekturen kan måske netop blande olie og vand og kan forstås som en slags bygget direkte diplomati. De sportsanlæg der blev bygget i Beijing til OL i 2008 blev af nogle

set som den endegyldige symbolske integration af Kina i verdenssamfundet. Her havde fx Herzog og de Meurons 'fuglerede'-stadion en væsentlig funktion udover den praktiske. Men der er også helt andre måder at arbejde med arkitektur som mediator på. 'Arkitekter uden grænser' er et eksempel, der uafhængigt af kommercielle interesser og på et niveau, der ligger under det statslige, arbejder meget direkte mellemfolkeligt og uden symbolske eller repræsentative formål.

Kristoffer Lindhardt Weiss; Wallner Weiss:

32 "Jeg har været en del i Rusland det sidste år i forbindelse med den danske stats "public diplomacy". Vi sidder i den danske ambassade i Rusland. Efterhånden som forskellige former for boykot og handelsboykot trådte i kraft, og de diplomatiske kontakter på statsligt niveau og for virksomheder gik i stå, skruede ambassaden op for deres 'public diplomacy'-initiativer. Jeg kom ind i billedet, fordi de mente at arkitektur og kultur kunne et eller andet i den forbindelse. Jeg har været i Sibirien. Jeg har været i Moskva og alle mulige steder. Inviteret både af russiske institutioner og den danske ambassade til at tale om dansk arkitektur. Jeg blev både kraftigt frarådet at tage afsted, og det modsatte. Og jeg valgte selvfølgelig at tage af sted. Fordi der er masser af muligheder for at diskutere på andre niveauer end statsniveau. Det siger sig selv, det er jeg ikke på. Eller som forretning. Men simpelthen bare sådan god gammeldags pladderhumanistisk, mellemfolkelig dialog om spørgsmål som fx det offentlige rums betydning i byens udvikling osv. Ting, som indirekte peger på fx hvordan de russiske byer bliver styret. Hvordan man tænker masse/individ forholdet. Hvilke rettigheder, der knytter sig til det at være borger i Rusland. Alle mulige samtaler som går under radaren, men som er en del af diplomatiet og det diplomatiske arbejde. Så en af mine konklusioner her i dag er, at opfatte arkitektur som en form for diplomati, når vi taler etiske dilemmaer. Altså ikke kun se på det som ren forretning eller som ren kunst. Men som en form for diplomati af nogle værdier."

**"JEG MENER, AT ARKITEKTER BØR ARBEJDE OG SØGE
DE DER INKREMENTALISTISKE SMÅ FREMSKRIDT."**

Rasmus Kierkegaard, SHL:

"Når tingene virkelig lykkes, gør det også at vi kan påvirke systemet. Det gør, at jeg igen lægger mig op af Herzog og de Meuron i forhold til deres forsvar for, hvorfor de var med til at bygge OL-stadionet i Beijing. Jeg tror på, at det gør en forskel, selvfølgelig gør det det. Jeg er ikke sikker på, at det er helt så store skridt, jeg tror på at det er små

skridt. Men det er i hvert fald helt sikkert, at vi gør en forskel. I første omgang bare i kraft af de folk vi samarbejder med. Der vil være nogle, som vi kommer til at møde, hvor vi i den naturlige dialog påvirker hinanden, men i de bedste tilfælde også ved at vi kan få dialogen indbygget i arkitekturen, så det kan påvirke et langt bredere publikum. Vi påtvinger ikke nødvendigvis nogen en skandinavisk funktionalitet eller æstetik. Vi er dygtige som arkitekter til at engagere os, og dermed åbne øjnene for nogle af de ting, som vi forsøger at bringe med os.”

Kristoffer Lindhardt Weiss, Wallner Weiss:

”Så nu nærmer vi os mine pointer for, hvorfor det er rigtigt, at I (SHL) arbejder i Kina på den måde, som I gør. Og andre måske også burde gøre det. Fordi det er i en eller anden forstand et modbillede. Gør det så, at de etiske dilemmaer forsvinder? Selvfølgelig gør det ikke det. Og det er altid interessant at forhandle om de værdier. Ligesom hvis man sidder på en anklagebænk, og der spørges: Hvor skyldig er man? Hvilken straf skal man have? Bør man frikendes eller er det en betinget eller ubetinget straf? osv. Det danske retsvæsen er jo ret praktisk, ligesom arkitekturen er praktisk. Og derudover er der nogle principper. Mellem principper og pragmatik er der en konstant udveksling og forhandling. Der er jo ikke nogen sikre, endegyldige svar. Vi har en retspraksis, hvor et væsentligt element er præcedens, som man forholder sig til. Det er institutionens historie, som en kæderoman, der virker som rettesnor man dømmer efter både konkret og moralsk. Hvad er det så, der sker, når kunstnere/arkitekter de ender i en shitstorm, som nogle gange sker.

33

Mø, den danske sangerinde, endte i en shitstorm, fordi hun planlagde at afholde en koncert i Israel. Det var der rigtig mange, der mente var helt forkert. Der var store underskriftsindsamlinger. Det kunne man absolut ikke tillade sig, fordi Israel er en besættelsesmagt. I min optik er det fuldstændig vanvittigt, at man kræver at Mø, lige præcis Mø, ikke må tage til Israel og give en koncert af moralske årsager. Selvfølgelig skal hun tage til Israel og give den koncert. Og starte al den dialog, hun kunne, kritisere styret fra den scene hun fik stillet til rådighed. Hun valgte, hårdt presset, at give overskuddet af koncerten til den palæstinensiske forening. Og det var jo smukt og prisværdigt. Men at sidde herhjemme i Danmark, mageligt i sofaen og kræve, at hun ikke som kunstner må tage derned, det er i min optik fuldstændig vanvittigt. Jeg mener, at arkitekter bør arbejde og søge de der inkrementalistiske små fremskridt.”

Boris Brorman Jensen, BBJ:

"En af de strategier, som OMA, synes jeg, har været gode til at udfolde. Det er sådan en form for subversiv ironi, som jeg også har kaldt en trojansk hest. De lavede et forslag til et monumentalt højhus, der skulle være en del af en større masterplan. Et roterende højhus kaldet Dubai Renaissance. Under dække af miljømæssige hensyn fulgte den solen, så den altid stod i selvskygge. De snakkede om omkostningerne ved at rotere det her. Men princippet som sådan en økologisk gimmick. Men hvis man kigger på facaden, så minder den til forveksling om WorldTrade Center, lige efter det var blevet ramt af nogle fly. Altså der kørte sådan nogle hvide striber ned af og en underlig bule midt på. Det var et meget klart citat. Det henviser selvfølgelig til de mange vedvarende rygter om, at Dubai også spiller en central rolle for overførsel af penge til Al Qaida og andre terrornetværk. Det er en kommentar, som rigtig mange forstår, som underligt nok ikke blev fanget af bygherren. Jeg tror, det kan sådan være en måde, som kunstnere også arbejder med. En eller anden form for subversivitet ... trojanske heste osv. Det ser jeg som en oplagt ..."

Rasmus Kierkegaard, SHL:

"Cebra har jo lige åbnet kontor i Abu Dhabi, for de er jo blevet valgt til at bygge den første alvorligt mente børnehaven. Den er helt sikkert finansieret af private penge. Det er helt sikkert også de riges børn. Det er helt sikkert også de progressive riges børn, der kommer derind. Men det er dog en mulighed for at plante en eller anden ting i nogle børn, som får en anderledes opvækst end de ellers har gjort med deres 'Nannies' i deres paladser. Igen: Det er ikke Cebra's fortjeneste. Der har været en eller anden med en enormt visionær tankegang inden for de kredse, som har taget initiativ til det. Men skulle man lade være med at tegne den, med alt det bedste Cebra kan komme med, fordi det nu tilfældigvis er Abu Dhabi? Eller skulle man håbe på, at det var en lille trojansk hest, hvor man i det mindste har skabt de fysiske rammer for, at der er mulighed for at udvikle et eller andet."

Kristoffer Lindhardt Weiss, Wallner Weiss:

"Altså i virkeligheden er der slået en ret realistisk tone an her, som handler om, at det er arkitekterne og de små fremskridt, der er det

vigtige. Og måske ikke de store sådan ideologiske humanistiske projekter. Vi kommer ikke farende med den store humanistiske fane og banker kineserne oven i hovedet. Det foregår meget mere subtilt. Det er også derfor, at jeg lægger mig lidt mere op af den der konklusion omkring arkitektur som diplomati i sådan en udvidet betydning, som måske er det rigtige sted at lægge trykket i den her diskussion. Jeg har i hvert fald meget svært ved at se nogle nagelfaste principper, som man kan markedsføre, uden at skyde sig selv i foden i rent hykleri. Så måske er sandheden, at det er en ubehagelig virkelighed.”

Lars Emil Krag, Danske Ark

”Når vi eksporterer noget, hvad er det så vi eksporterer? Er det værdier i form af, hvordan opfatter vi, vi er som samfund. Eller bør det i virkeligheden skilles, så der er et mikro- og et makroniveau. På mikroniveau ville det være sådan, at når I [SHL] bygger det call-center, så handler det om, at I forpligter jer til ... kan skrive under på, at I har sørget for et meget bedre arbejdsmiljø. Vi kan sikre det og vi kan måle det ved, at der faktisk er et meget bedre indeklima. De har højere produktivitet osv. Så kommer i med det danske ideal og de værdier i arkitekturen. Så er der makroniveau. Hvor vi kan diskutere, ‘who are we to blame’ for at eksportere de værdier, som vi synes, er de rigtige. Men det er i virkeligheden nogle andre, som skal bedømme det. Så der er to planer for, hvilke værdier det er man kan tillade sig at eksportere på.”

35

Anne Mette Boye, AAA:

”Man kan også sige: Vi kan ikke eksportere nogle værdier til nogen, som ikke vil have dem. Der skal være en køber.”

Lars Emil Krag, Danske Ark:

”Nej, men vi kan godt gøre det på mikroniveau.”

EKSOTIK

36

En tidlig motivation for danske arkitekters arbejde i udlandet var interessen for at lære af andre kulturers arkitektur. Det var en drivkraft for arkitekter som Jørn Utzon, Hans Munk Hansen og Henning Larsen. Her var modernismens ide om universelt transformerbare principper også bærende. Særligt opstod der i senmodernismen, fra 1950'erne og frem, et ønske om at fundere arkitekturen i andet end den moderne industrikulturs frembringelser. Også bygningskulturen i bred forstand med dens 'architecture without architects' blev en væsentlig inspirationskilde, ligesom der opstod en interesse for at udvikle og bygge regional eller vernakulær

arkitektur. Denne tilgang var på mange måder drevet af et etos omkring autenticitet, ærlighed, robusthed og en universalisme, der både fremhævede det lokale men også modernitetens relevans over hele kloden. Nutidens arkitektureksport synes langt fra disse principper. Interessen for det fremmede og eksotiske – eksotikken – er fortrængt. I dag dominerer forståelsen af arkitekten som global borger, der er drevet af andre motivationer end opdagelsen af det autentisk lokale, og som oftest repræsenterer store arkitektvirksomheder med afdelinger i flere lande og en identitet der ikke er knyttet til det nationale.

Anne Mette Boye, AAA:

”Hvor meget går I ind i forhold til forståelsen af -jeg ved slet ikke om man kan tale om det - mere sådan traditionelle byggeskikke eller byggekunst eller rumlige opbygninger eller lignende? Eller er det noget, som vi kan drømme om er der, men som i virkeligheden ikke er der længere.”

Rasmus Kierkegaard, SHL:

”Vi så en verden med nye muligheder, som pludselig udviklede sig, da Kina åbnede op. Der var helt sikkert nogle partnere i firmaet, som også så muligheden for en pensionsopsparing. Om det lykkes, det kan vi så diskutere. Men vi var en hel masse, som fik blod på tanden, fordi der netop var fantastiske muligheder for at prøve kræfter med noget, der var større, der var vildere, der var anderledes og som var spændende. Vi vidste også godt, at vi trådte ind på et andet system end vi var vant til. Og der var et etisk dilemma, som vi også har diskuteret med folk. Vi har sagt nej til at lave opgaver i fx Libyen under Gadaffi. Men vi følte, at Kina lå i et grænseland, hvor vi ikke billiger alt, men hvor vi gør en større forskel ved at møde folk der hvor vi er, hvor vi kan føre dialog og flytte nogle ting, end vi gør ved ikke at engagere os. Og så var vi bare nysgerrige på at komme afsted og få gang i det. Det var mere end ti år siden.

Det sjove er, at i starten, i de første par år, var vi enormt fascinerede af hutonger og traditionel byggeskik og måden at gøre det på. Det gik vi meget op i. Men det var der vi måske var længst fra. Altså fra der, hvor stedet var. Og nu bruger vi måske ikke den historiske research. Måske først og fremmest fordi det er noget, som vi har fået lært. Og så fordi vi nu har fået nogle kinesere ansat i firmaet, som bidrager med det. Men nu er vi måske i en meget mere nutidig dialog med det sted, vi er i. Hvor tidligere var vi meget integreret af, at nu skulle vi finde de sande værdier i den kinesiske tradition. Og dem skulle vi så nyfortolke.”

Anne Dorthe Vestergaard, VEGA:

”Vi bygger jo heller ikke bindingsværk herhjemme. Altså, vi har også fundet på noget andet nu. Og jeg tror også kineserne har det lidt på samme måde.”

Kristoffer Lindhardt Weiss, Wallner Weiss:

”Så er der lige den ekstra krølle på det i forhold til Mellemøsten, som vi jo ofte taler om, at eksotikken, altså det i Vesten eksotiske forhold til Mellemøsten, fuldstændig er forsvundet. Det er jo noget der har stået på i mange hundrede år. Altså især selvfølgelig med industrialiseringen i Vesten og i virkeligheden også med moderniteten, begynder man at dyrke de ædle vilde i Mellemøsten. Deres poesi, deres litteratur, deres kunst, deres arkitektur, som et modbillede. Det er jo også der, hvor Henning Larsen startede sin arkitektur i Mellemøsten. Der levede eksotikken stadigvæk, som en stærk kulturel modpol til vesten. Det er jo væk i dag. Det er en af grundene til, tror jeg, at vi får sværere og sværere ved at acceptere, at danske arkitekter arbejder med Mellemøsten, fordi den der romantik er forsvundet. Og når den er forsvundet, så er det også som om, at den etiske berettigelse og en eller anden kulturel udveksling, som kunne forklare, hvorfor man måske arbejdede og lod sig inspirere af den mellemøstlige arkitektur og kultur der, er væk. Så er der kun de rå realiteter tilbage. Enten som rendyrket opportunisme: Vi skal tjene en helvedes masse penge. Eller en eller anden forloren forklaring, eller at man prøver at gøre et eller andet måske konstruktivt dernede.”

39

**”VI HAR SAGT NEJ TIL AT LAVE OPGAVER I FX LIBYEN
UNDER GADAFI. MEN VI FØLTE, AT KINA LÅ I ET GRÆNSE-
LAND, HVOR VI IKKE BILLIGER ALT, MEN HVOR VI GØR EN
STØRRE FORSKEL VED AT MØDE FOLK DER HVOR VI ER,
HVOR VI KAN FØRE DIALOG OG FLYTTE NOGLE TING, END
VI GØR VED IKKE AT ENGAGERE OS.”**

UNIVERSALISME ELLER KULTURRELATIVISME

40

Velfærdsstaten er grundlagt på universalistiske forestillinger om mennesket og dets rettigheder. Alle mennesker er i udgangspunktet lige og skal have lige muligheder. Sammen med utilitarismen (en liberalistisk filosofisk ide der lægger vægt på nytteværdi, populært oversat til ideen om 'den størst mulige lykke for det størst mulige antal mennesker'), demokratiet og humanismen er universalismen grundlaget for velfærdsstaten, for dens uddannelsessystem og for de værdier som arkitekterne har givet form. Universalismen har de seneste årtier været under pres. Paradoksalt er det globaliseringen, der ellers også som konsekvens har en udjævning og en spredning

af det samme over kloden, der har sat den under dette pres. Med en stadigt stigende migration, mobilitet og kulturblanding opstår oftere konflikter mellem forskellige kulturer og idealer. Langt fra alle har universalismen og humanismen som bærende ideer. Med universalismen følger en ide om at både menneskerettigheder, men også demokrati og humanisme er absolutte værdier der bør udbredes til resten af verden. Overfor universalismen står kulturrelativismen med en grundlæggende værdi om retten til forskellighed. Disse to helt overordnede og forskellige ideologiske udgangspunkter bliver også relevante at overveje for arkitekter der eksporterer.

Mette Lyhne, stud.arch, AAA:

"Jeg synes det er meget interessant at tage fat i det, at vi ser os selv som idealet for nogle andre lande. Nogle gange virker det som om, at det ikke handler om at eksportere arkitektur eller velfærd, men demokrati, og at vi måske er for hurtige til at sætte lighedstegn mellem velfærd og demokrati. For os er demokrati en naturlig del af vores velfærdssamfund. Men rigtig mange steder er det ikke. Snøhettas Ras Al-Khaimah Gateway Project i De forenede arabiske emirater, blev nævnt som eksempel på at arkitekterne går ind og ændrer på den lokale kultur og placerer mændenes og kvindernes indgang sammen. Jeg kunne ikke lade være med at tænke på, at det er et enormt stort politisk skridt fra arkitekternes side. Jeg kan ikke sige noget om, hvorvidt man er klar til det i De forenede arabiske emirater. Jeg tænkte

"JEG SYNES DET ER RIGTIGT FARLIGT, AT VI TAGER VORES EGNE ETISKE OG KULTURELLE PRINCIPPER, OG OVERFØRER DEM DIREKTE.

42 på en arkitekt som Hans Munk Hansen, jeg tror det var i Bahrain, han arbejdede i 50'erne. Han tegnede enfamiliehuse. Kulturen sagde at indgang for mænd og kvinder er separate. Det han gjorde, var at de havde indgang fra samme side. Så de må stadigvæk se hinanden, når de går ind og ud af bygningen. Hvor det måske tidligere var sådan at kvinderne havde bagindgangen og mændene havde forindgangen. Der kan man gå ind og tale om mindre skridt, som er mere spiselige for andre kulturer. Jeg synes det er rigtigt farligt, at vi tager vores egne etiske og kulturelle principper, og overfører dem direkte. Det er en eksport, som jeg synes er farlig. Der er forskel på, om man laver et ministerium af en art, hvor man taler om, at der er gode arbejdsforhold. Alle trives her. Eller om man tegner arkitektur, hvor man lægger vores idéer om demokrati og vores idéer om velfærd ind."

Jesper Pagh, Arkitektforeningen:

"Jeg synes det er nogle meget gode pointer. Jeg tror, at det er klart at nogle af de ting, vi kommer farende med er selvfølgelig sådan nogle vesteuropæiske, middelklasse, hetero-normative ting. Men der er jo også sådan en form for rablende kultur-relativisme, hvis man nu skal give det et navn. Altså hvem siger, at det vi overhovedet har opnået

her efter 250 års oplysning og demokratisk dannelse ikke bare er en konstruktion, der er lige så god, som alle mulige andre. Så begynder det hele at sejle en lille smule. Det er vi også nødt til at holde fast i på en eller anden måde. Omvendt er det rigtigt at det med at velfærd og demokrati i dag hænger så tæt sammen, når vi taler om det. Det er en historisk fejlslutning. Ikke fordi man kan adskille det fuldstændig. Men det som kan opfattes at høre velfærdssamfundet til, det er først og fremmest en materiel foreteelse. Et udtryk for materiel velstand. I øvrigt syntes mine bedsteforældre også, at det var rart at der var separat indgang for mænd og kvinder. Fordi der var en bryggersindgang til min farmor og en entré, der var til min farfar. Han havde sgu ikke noget at bruge en bryggersindgang til. Det var jo ikke en demokratisk selektion. Det var et udslag af noget kulturelt. Når vi går ud og kigger på den anden, den fremmede derude i orienten. Så kan man med det samme sige: Gud, mænd og kvinder er adskilt, hvor er det dog frygteligt! Og måske er det bare noget praktisk. Et eksempel fra den danske historie er jo, at vi betragter det med, at mænd og kvinder er på arbejdsmarkedet som et udslag af kvindefrigørelsen... hvis man ser på det i dag! Men det er ikke rigtigt: Kvinderne kom ud på arbejdsmarkedet, fordi der var brug for, at de skulle tjene nogle penge og betale noget skat, så vi kunne finansiere den videre udvikling af samfundet. Og så opstod daginstitutionerne og så blev der endnu mere at lave til arkitekterne. Man kan altid vende tilbage og fortælle tingene på en anden måde. Vi skal bare heller ikke gøre vores egen historie bedre og mere glørværdig, end den nødvendigvis er."

43

Mette Lyhne, stud.arch, AAA:

"Vi kan jo alle sammen blive enige om, at ligestilling er en god ting. Men det er måske bare ikke der, man er i Bahrain. Jeg bliver utroligt provokeret af – nu blev Indien også nævnt – og jeg var der sidste år, og jeg synes tit, at man blev præsenteret for en idé om, når man taler om Indiens udvikling, at de er et stadie længere tilbage. Og jeg bliver provokeret af det der med et stadie længere tilbage - i forhold til hvad? For er det bare i forhold til vores udvikling? For ja, så er de langt tilbage. Men det er ikke sikkert, at de skal igennem den udvikling, som vi har været igennem. Det kan være, at de skal igennem en anden udvikling. Og det kan være, at middelklassen ikke skal have biler. Det kan være, at de går direkte videre til en ny opfindelse eller cykler eller hvad ved jeg. Og det kan også være, at mænd og kvinder aldrig bliver ligestillet. Vi har nogle gange sådan en lidt forudbestemt idé om, hvad vi tror andre lande udvikler sig til. Fordi vi selv har været igennem det."

Tom Nielsen, AAA:

”Jeg kan jo ikke forestille mig, hvordan det er at bo et sted i Kina, når der kommer en dansk arkitekt og fortæller mig, hvordan det er godt at bo. Men vi var et kort øjeblik udsat for lidt det samme, da Arkitektforeningen i 2014 havde inviteret Jigmi Y Thinley, som har været statsminister i Bhutan til at komme og fortælle danske arkitekter om lykke, og Bhutans lykke-bruttonationalprodukt. En form for kulturel import. Ikke så lang tid før jeg så den begejstrede annoncering af det ’scoop’ foreningen havde gjort, havde jeg siddet og snakket med en flygtning fra Bhutan der boede i samme by som jeg. Der nævnte jeg, at det var sjovt, at han sad her i Danmark og frøs, når nu de har den her alletiders lykke-politik som ligefrem kan eksporteres. Det var det eneste jeg vidste om Bhutan. Men han havde altså ikke så meget til overs for det. Han mente, det er min fortolkning, at det var et branding nummer. Hans befolkningsgruppe var flygtet fra Nepal pga. de fik frarøvet deres ejendomme osv. blandt andet under Jigmi Y Thinleys lederskab. Så det var lidt sjovt, at der var nogle værdier der, som vi så skulle lære af, som ikke matchede super godt med de værdier, som jeg egentlig havde lyst til at vi importerer. Det gav i hvert fald mulighed for et kort øjeblik at sætte mig ind i hvordan det er at blive begavet med friske ideer udefra. ”

DET BLINDE ØJE

Spørgsmålet om dobbelte standarder er oplagt og et af de første der dukker op når der diskuteres arkitektureksport. Spørgsmålet er naturligvis også relevant når alle andre former for eksport adresseres. I forhold til arkitektureksporten er det særligt spørgsmålet om brugernes demokratiske rettigheder, og måske endda de universelle menneskerettigheder (politisk frihed, ligestilling mellem køn, respekt for børns rettigheder osv.). Også spørgsmålet om de omstændigheder der bygges under er vigtigt. De slavelignende forhold for byggearbejdere i Mellemøsten, særligt dokumenteret i forhold til Qatar og andre golfstater, er et stort spørgsmål. Ingen arkitekt kan siges at være uvidende om faren for, at byggerierne opføres under forhold som aldrig kunne tillades i Danmark. Spørgsmålet om kædeansvar ligger ikke – slet ikke – i byggebranchen internationalt,

så for danske arkitekter og arkitektvirksomheder er det mere et spørgsmål om, hvor meget de vil være med til i en afvejning af det 'gode' de ser deres projekter på længere sigt kan gøre for at ændre hele situationen. Det bliver med andre ord et spørgsmål om hvor stort et blindt øje der skal vendes til.

47

Ulige standarder og regler har været en præmis for al interaktion og samhandel med resten af verden al tid. Den peber vi importerede for at komme i peberkagerne i det 19. århundrede var ikke nødvendigvis plukket af frie lige individer. Spørgsmålet er, om arkitekturen er anderledes end peber, ost eller klodser. Og hvilke andre, eller dobbelte standarder vi vil acceptere. Om nogen.

Boris Brorman Jensen, BBJ:

”Nu så jeg, at Qatar var vældig godt repræsenteret på verdenskortet over hvor danske arkitekt- og ingeniørfirmaer er repræsenteret. I Qatar er der både ingeniørfirma og konstruktør osv. Hvis det indbefatter en eller anden form for støtte fra eksportrådet eller fra udenrigsministeriet tænker jeg at det må være et skisma, inde i hovedet på Kristian Jensen. Hvis man på den ene side yder offentlig støtte til danske virksomheder, som er med til fx at bygge fodboldstadioner, infrastrukturer og veje for styret i Qatar, som flere uafhængige observatører såvel som CIA påstår støtter IS, som man i en anden afdeling af udenrigsministeriet fører aktiv krig imod for et tocifret milliard beløb. Jeg tænkte bare, at det var meget dynamisk både at bombe og bygge. Men vi skal jo selvfølgelig holde os selv i gang. ”

Boris Brorman Jensen, BBJ:

48 ”Det mest paradoksale er, at Abu Dhabi får Frank Gehry til at tegne et Guggenheim museum. Og ikke bare Frank Gehry, men at de får Guggenheim med på den. Der var noget ballade med, at den her internationale organisation, som holder øje med arbejdernes vilkår, fandt ud af, at der var lige lovligt mange, der faldt ned af stilladserne. Og at folk fik inddraget deres pas og arbejdede under slavelignende forhold. Det har man forsøgt at reparere lidt på. Men det store paradoks, der står tilbage, det er, hvordan kan man introducere en kunstinstitution, som har brugt næsten hundrede år på at beskæftige sig med kunst der bl.a. henviser til sex, religionskritik, politisk kritik og druk? Forestil jer et kunstmuseum uden alkohol og nøgne damer. Hvad er det for et eksperiment? Jeg var til forpremiere på åbningen, hvor Guggenheim så skulle vise, at her var ingen censur. Her var bare fuld fart frem. De havde så fundet en masse renæssance malerier frem fra gemmerne i Guggenheims samling. Og det var rigtig fint. Og så stod der bl.a. også et advarselsskilt til folk, at nu skulle de være forberedt på, at der var ’full nudity’. Så inde i en sal var der sådan et sort forhæng for og det kunne man så trække til side, og derinde stod der en 2400 år gammel afstøbning af en græsk statue med en eller anden dame uden pubeshår, der holdt nogle krukker, og så kunne man se hendes bryster.”

Kristoffer Lindhardt Weiss, Wallner Weiss:

”Det er der, det starter. Revolutionen starter lige der.”

Boris Brorman Jensen, BBJ:

”Det er under fuld kontrol. Ligesom det er på universitetet, som Sorbonne stod som garant for. Nu har de så trukket sig ud. Der reklamerer de med, at de har et fuldt bibliotek. Jeg ved fra en professor, som er ansat dernede, at ingen studerende har adgang til biblioteket. Man kan bestille bøger, som står på biblioteket. Og så har de censurerede versioner af de bøger. Men det er der ingen, der ved. Det vidste ham, jeg snakkede med, fordi han selv var forfatter til noget, som han havde bedt de studerende om at læse. Og de kunne så ikke finde lige den artikel han havde udpeget. Universitetet siger, at den står på hylden, men du må ikke gå ned til hylden. Så indfører de sådan nogle forhæng og interessante systemer. Så man udadtil reklamerer med, at her har man fuld indsigt og her kan nysgerrigheden trives, og her kan kunsten florere. Man skal være naiv for at tro på det.”

Boris Brorman Jensen, BBJ:

49

”Spørgsmålet er, hvad det er man ser? Min far var ingeniør og arbejdede for FL-Smith, der byggede forbrændingsanlæg i Kina som forbrænder affald og kemisk affald miljørigtigt. De kalder det Green Tech, og de er rigtig glade for, at de kan eksportere den her vare til Kina, som kæmper med nogle miljøproblemer. Så sidder min far og jeg kigger på nogle billeder, og jeg lægger mærke til at der går nogle folk rundt i sådan nogle ensfarvede dragter. Så spurgte jeg: Hvad er det for nogle folk, der går der? Nå men det var fra det lokale fængsel. De gik og hjalp FL-Smith. Det var så underentreprenørerne til de kinesiske entreprenørers arbejdskraft, som kom fra fængslet. Og hvis man slår op i Amnesty Internationals journaler, så ved man, at en stor procentdel af dem, de er fængslet for deres politiske overbevisninger. Min far, han så det ikke. Det havde han ikke lige tænkt over. Men tror I man kan undgå det?”

Kristoffer Lindhardt Weiss, Filosof, Partner i Wallner Weiss

Rasmus Kierkegaard, SHL:

"Rent praktisk, så optræder vi ofte som designarkitekter ind til det udvidede projektforslag. Derfra laver vi en overvågning af det videre kvalitetsniveau. Men vi er faktisk ikke involveret i selve byggefasen. Og det er ofte der, sådan nogle eksempler kommer ind. Alle undersøgelser og erfaringer viser jo, at det sker. Spørgsmålet er bare, om vi er i en position, hvor vi kan påvirke det. Ville der ske andet, end at hvis vi begyndte at stille krav til det, jamen så vil vi ikke få opgaven. Det er sådan lidt: Hvor ambitiøs er man? Hvor udadfarende er man med sin holdning, i forhold til at prøve at påvirke inden for sit felt, der hvor man er. Fordi det er klart, at hvis man vidste det, så var man også nødt til at påtale det og tage stilling til det. Der foregår rigtig meget under radaren, som man nok skal være involveret længere ind, for at opdage."

Anne Mette Boye, AAA:

"Men der kan man måske også vælge ikke at ville vide. Man kan måske lidt groft spørge, om arkitekterne agerer nyttige idioter. Hvor man egentlig lukker øjnene for, hvad det er der sker og vælger at gøre det, som passer ens egne interesser."

51

Rasmus Kierkegaard, SHL:

"Eller du kan vælge at sige, ved at gøre en lille forskel, der hvor man kan, gør du en forskel. Hvis du melder ud stejlt holdningsmæssigt, så gør du slet ikke nogen forskel."

Anne Mette Boye, AAA:

"Og det er der, hvor man kan sige, at vi kan hurtigt blive dobbeltmoraliske. Vi køber jo også vores tøj i nogle butikker. Og hvordan er det blevet lavet?"

5 - The End - Thank you!

Lars Christiansen - TC - Creative Industry Teamleader
Contact: larchr@um.dk /tel. 23 38 63 06

DESIGN AFFAIRS OF DENMARK

18

52

PENGE

Eksport til udlandet er (udover muligheden for at vinde markedsandele tilbage fra ingeniører og DJØFere) den eneste måde arkitektprofessionen kan vokse på. Der er relativt set mange arkitekter i det lille land Danmark. Hvis vi skal bygge eller bare omsætte mere, så er det i udlandet væksten må ske. På mange af de store tegnestuer er det omkring halvdelen af projekterne, der har adresse i udlandet, og samlet set er det omkring 10% af omsætningen i de danske arkitektvirksomheder der genereres på udenlandske projekter. I den danske eksportkanon, Mandag Morgen lavede

for regeringen i 2013 dækkende alle brancher, så var der ud af de 30 vigtigste eksportfirmaer i Danmark hele to inden for vores branche på listen over virksomheder med særligt fremragende eksporthistorier (Henning Larsen Architects og designIT). Penge og ønsket om vækst, mere og større profit er en væsentlig drivkraft bag arkitektureksporten. Alligevel er det umuligt at diskutere pengespørgsmålet uafhængigt, fordi det hele tiden vikler sig ind i de andre spørgsmål om værdier og værdieksport.

Rasmus Kierkegaard, SHL:

”Vi troede jo at vi skulle ud og tjene penge. Vi havde en lille agenda, som ikke blev talt så højt om, om at vi også kunne outsource noget arbejde, så vi kunne få lavet nogle ting billigt. Det var skide smart. Det viste sig så, at i løbet af de første år havde 50 af vores arkitekter i DK været involveret i Kina projekter. Det vil sige, at 40 % af vores samlede firma stadigvæk lavede arbejde i Kina. Så for hver gang der sad én arkitekt i Kina på et projekt, var der tre i Danmark, som også sad på et projekt der. Og det gik altså til at vi home-sourcede en del. Det gik også op for os, at dygtige kinesiske arkitekter, som helst skulle kunne tale engelsk ikke syntes, der var den store grund til at arbejde for et lille skandinavisk firma, når de kunne gå som nyuddannede fra Harvard, eller hvor de nu kom fra, direkte ind i et kæmpe kinesisk arkitektfirma og få 30 ansatte på dag to, og et job de var sikret resten af livet. Så det var faktisk svært at få kinesiske medarbejdere. Så mange af dem var europæere, som alligevel var derude eller amerikanere eller andet. Og de er ikke særlig meget billigere skulle jeg hilse og sige, hvis de er dygtige.”

Jesper Pagh, Arkitektforeningen:

”Det betyder jo ikke særlig meget for vores nationaløkonomi hvad danske arkitekter – altså arkitekterne i sig selv – laver i udlandet. Dels fordi det er rådgivning. Den er en forsvindende lille del af bruttonationalproduktet. Og en meget stor del af det, bliver oven i købet lavet af udenlandske arkitekter på udenlandske tegnestuer. Jeg blev ringet op af en journalist, da BIG havde fået koncessionen på World Trade Center II. Og skulle sige noget om, hvad det betød for dansk arkitektur. Det var enormt svært. Fordi det betyder grundlæggende ikke en skid. Fordi det er en amerikansk tegnestue med medarbejdere fra hele verden, som har fået en opgave i New York. Det kommer sandsynligvis ikke til at betyde noget som helst. Måske en lille smule for vores egen selvopfattelse. Det der betyder noget, det er - for nogle år siden, lavede Danske Ark sammen med Dansk Byggeri en opgørelse over, hvad der følger med af andre ting, når danske arkitekter sådan helt hardcore fx fik en opgave indenfor EU. Det var i gennemsnit 30% af byggesummen, som kom tilbage til Danmark. Og når det var udenfor EU, så var det i gennemsnit 10 %. Det er meget i den der sammenhæng. Så betyder det noget.”

**"FOR NOGLE ÅR SIDEN, LAVEDE DANSKE ARK
SAMMEN MED DANSK BYGGERI EN OPGØRELSE
OVER, HVAD DER FØLGER MED AF ANDRE TING, NÅR
DANSKE ARKITEKTER SÅDAN HELT HARDCORE FX FIK
EN OPGAVE INDENFOR EU. DET VAR I GENNEMSNI
30% AF BYGGESUMMEN, SOM KOM TILBAGE TIL
DANMARK. OG NÅR DET VAR UDENFOR EU, SÅ VAR
DET I GENNEMSNI 10%. DET ER MEGET I DEN DER
SAMMENHÆNG. SÅ BETYDER DET NOGET."**

KORRUPTION

58

Et af kendetegnene ved det danske samfund er en meget lav grad af korruption. Dette er et karakteristika der er tæt knyttet til både opbygningen og opretholdelsen af velfærdsstaten. Den høje grad af tillid mellem borgere og mellem borgere og stat kan beskrives som en forudsætning for velfærdsstaten. Og den lille forekomst af korruption er formentlig en forudsætning for denne tillid: Folk vil gerne betale en høj skat, bidrage til og underlægges en høj grad af institutionel indflydelse på deres liv, hvis de føler de får noget for pengene og systemet er indrettet retfærdigt. Derfor er spørgsmålet om korruption vigtigt når danske arkitektvirksomheder eksporterer. De opererer lige pludselig kommercielt i en verden med en højere grad af korruption og en lavere grad af tillid. Det

betyder grundlæggende at de ikke bare skal tage stilling til spørgsmål omkring fx en universalistisk eller kulturrelativistisk tilgang, men også om de vil indgå i systemer hvor korruptionen og dermed kriminalitet er en væsentlig komponent. I forlængelse af det opstår spørgsmålet om, hvordan dette i givet fald vil påvirke det system de er en del af i Danmark. Vil korruptionen som en virus eller importeret trojansk hest bidrage til at nedbryde tilliden til det danske skattesystem og velfærdsstatens institutioner? Spørgsmålet relaterer sig ikke eksklusivt til arkitektbranchen men er vigtigt, når vi diskuterer om bygget velfærd kan eksporteres og hvilke konsekvenser denne eksport vil have.

Boris Brorman Jensen, BBJ:

"Er 'code of conduct' noget af det Eksportrådet og Udenrigsministeriet rådgiver om? Hvordan begår man sig i en bestemt kulturel kontekst? Er der sådan en uskreven regel, som vi skal tage hensyn til? Rådgiver I også eksplicit om etiske dilemmaer? Jeg tænker hvis en dansk tegnestue skal til Kasakhstan og bygge et anlæg i forbindelse med Vinter OL. Så ved man som tommelfingerregel, at ca. en tredjedel af byggeomkostningerne går til korruption. Og hvis tegnestuen skal agere derude, så er de enten nødt til at lægge det ind under deres produktionsomkostninger eller skaffe pengene selv. Hvordan? Tager I den samtale med dem?"

Lars Christiansen, UM:

"Ja vi vil tage sådan nogle samtaler med dem. Det er klart. Vi har en nul-tolerance politik. Vi vil ikke anbefale nogen som helst form for korruption. Det er ikke engang sådan, at vi siger, okay du har en partner, som gør det. Hvis man ved, at man har en partner, som gør det, så må vi foreslå, at det ikke sker. For det kan virkelig brænde igennem. Hvis de kom til os, så er jeg sikker på, at de ville have en fortrolig samtale med vores ambassadør, som vil påpege, at det skal man ikke."

Lars Christiansen, UM:

"Så hvad kan vi gøre? Vi kan bistå og rådgive til kontakter. Der er mange arkitekter, der ikke ønsker at sidde i Indien, for det er utroligt bureaukratisk. Der er også korruption. Nogen sagde, at forskellen mellem Kina og Indien på korruptionssiden er at i Kina skal man kun bestikke én. Men i Indien var der gået bureaukrati i det, så der er flere, der skal bestikkes. Så de fleste danske virksomheder holder sig faktisk væk fra den offentlige sektor. Men der skal være nogle partnere, som har forståelse for, hvordan man klarer byggetilladelser og alt det her. Så skal man for guds skyld sørge for, at man ikke er med til noget korruption, for de har bare altid strammet på skruen og til sidst får man ødelagt hele sin forretning."

Rasmus Kierkegaard, SHL:

”Det er ikke vores erfaring, at man som arkitekt bliver involveret i korruption. Det kan godt være at det foregår et eller andet sted, men man behøver ikke at engagere sig i den del. Det foregår et andet sted. Hvis det findes på de projekter, som vi har været involveret i, så har vi ikke hørt om det. Eller også foregår det på et eller andet sted på bygherre niveau. Og det foregår på en så subtil måde, at det ikke når ned til os. I de tilfælde, netop hvor det har været, så kan man sige: Nå ja, det er en etisk overvejelse, men jeg tror altså også, at det kan være noget af en økonomisk glidebane at komme ud på. For der opstår et afhængighedsforhold. Og vi ser meget kynisk på det. Vi skal bare ikke ind i de der relationer, hvor vi er afhængige af andre på den måde. Der hvor vi er afhængige af hinanden, det er det, der står på papiret. Og det har vi besvær nok med at blive slæbt i retten på og frem og tilbage og ikke rigtig få pengene. Vi kører også efter nul tolerance. Selvom vi er nogle steder, hvor vi godt ved, at der indimellem foregår nogle ting.”

Boris Brorman Jensen, BBJ:

”Man regner med, at ca 2/3 af pengene forsvandt i forbindelse med OL-byggerierne i Sochi. De gik ikke til bygningen. Det er underligt, at arkitekterne slet ikke er en del af den strøm. Det er mange penge.”

61

Rasmus Kierkegaard, SHL:

”Det kan jeg jo ikke garantere, at der ikke er nogen, der ikke er. Men jeg tror måske også, at det er et held, at vi ikke er kommet i den position. Men tit er vi jo netop det kreative indslag med en lokal arkitekt. Og så kan det være, at det er ham, der baner vejen. At han så er flink nok til ikke at fortælle det til os. For ellers ... Det er bare ikke rart.”

Boris Brorman Jensen, BBJ:

”En ting er, at der foregår korruption i Kina og i Kasakhstan og i Tanzania. Fred være med det. Men det bliver jo et nyt problem herhjemme... Når danske virksomheder skal have penge op af lommen. At danske skatteydere skal være med til at betale penge. ”

HVOR GRÆNSEN GÅR ...

Man skelner mellem etik og moral. Det betyder lidt det samme, men etikken angår typisk filosofien om vores moralske domme og beskriver også det vi kalder sædvane, eller principperne for værdidomme. Moralen beskriver den personlige moralske dom. Et interessant aspekt af dette er at mange af de moralske overvejelser der følger med det at arbejde som arkitekt i politiske og kulturelle kontekster, der er meget anderledes end dem vi er opdraget i, kun kan tages på et personligt plan. Fx som kvindelig arkitekt at skulle iføre sig en særlig dækkende beklædning og underkaste sig et særligt hierarki mellem kønnene i visse arabiske lande. Som homoseksuel arkitekt at blive sat på en opgave og arbejde i et land, der opfatter homoseksualitet som kriminalitet. Corporate Social Responsibility-politikker bliver i stigende grad virksomheders måde at definere moralske grænser som en række etiske principper skrevet ned i generelle politikker. Det er lovpligtigt for de største virksomheder i Danmark at lave CSR-afrapporteringer. Men de kan ikke definere andet end et overfladisk niveau og skaber sjældent et sikkert grundlag i de svære diskussioner, hvor de personlige værdigrænser overskrides.

Et spørgsmål der er vigtigt at overveje er, på hvilket niveau etiske overvejelser og værdidomme omkring arkitectureksport hører hjemme. Hos samfundet og de regulerende myndigheder? Hos arkitektstanden? Hos den enkelte virksomhed og kontraktunderskriver? Eller hos den enkelte arkitekt? Den enkelte arkitekt bliver stillet i en meget vanskelig situation, hvis det er på det niveau der skal siges fra eller til.

I opbygningen af velfærdsstaten eksisterede i høj grad en uskreven kontrakt mellem demokratiets institutioner, befolkningen og arkitekterne. Fra 1940'erne til en gang i 70'erne arbejdede alle nogenlunde med det samme mål. Arkitekterne stillede sig til rådighed. Der var nogle fælles værdier, som man arbejdede hen imod. Så der var en eller anden form for kontrakt. Hvilket gjorde det muligt, at resultatet blev det man kunne kalde en 'samfundsform', hvor arkitekterne var med til at give form til et samfund hvis værdier var integreret i dem.

Anne Mette Boye, AAA:

”Nu er der mange nye mulige markeder. Men er der nogle steder, hvor man siger, at her er værdierne... Der er simpelthen for store forskelle. Vi vil ikke gå ind i det der marked. Altså rent etisk.”

Boris Brorman Jensen, BBJ:

”Hvis vi bare sagde, vi er uddannede for at tjene penge, så kan man diskutere på den præmis. Men der bliver købt aflag med en masse gode intentioner. Derfor synes jeg, at man godt kan tillade sig at spille moralpoliti. Køre den etiske moralske fordring ud af et perspektiv og få diskuteret, der hvor den rammer ind i nogle problemstillinger.”

Kristoffer Lindhardt Weiss, Wallner Weiss:

64 ”Det er helt afgørende. Der er jo også tegnestuer, fx Arkitema, der ser krænkelse af homoseksuelles rettigheder og andre som en grænse der afgør, hvor og for hvilke regimer de vil arbejde. De har i hvert fald nogle årsager til, hvor deres grænser gik. Rambøll har mig bekendt af princip aldrig arbejdet for kød- eller våben industrien. Den industrielle produktion af kød. Det er så et princip, de har. Jeg går ud fra, det er grundlæggerens personlige overbevisning, der dikterede det. Og det er faktisk det eneste, vi har til rådighed. Det er selvfølgelig også det, vi sidder og diskuterer her i dag. Hvor bør de grænser gå? Det er tilsyneladende ikke grænseløst. Det er det helt sikkert ikke. Men der er ikke nogle overnaturlige principper, som svæver rundt som moralske ledetråde vi kan orientere os efter. Det er der efter min overbevisning ikke noget af.”

Kristoffer Lindhardt Weiss, Wallner Weiss:

”De nordiske velfærdssamfund er den lille undtagelse, med lav korruption, transparens, nogenlunde lige rettigheder mellem mænd og kvinder osv. Den her lille undtagelse er stærkt presset af andre samfundstyper udformet mellem markedsøkonomi og politiske systemer, som vi har meget svært ved at kapere. Så det er faktisk meget svært at være duksen i klassen, når alle de andre ikke spiller efter de samme regler. Så kan man enten melde sig ud eller også kan man melde sig ind. Og jeg tror egentlig mest på det sidste. Er der en særlig etisk

”HVORNÅR MÅ VI SIGE STOP? LIBYEN? OKAY, DET VAR FOR MEGET AF DET GODE. I KINA MÅ VI SIGE, AT PÅ EN ELLER ANDEN MÅDE, KULTURELT, HISTORISK, ER DER SÅ DYB AFHÆNGIGHED, SÅ DET BLIVER MEGET SVÆRT AT SIGE, HVORFOR FANDEN SKULLE DET LIGE PRÆCIS VÆRE ARKITEKTERNE, DER SKULLE AFHOLDE SIG FRA AT ARBEJDE I KINA.”

fordring til arkitekterne og til arkitekturen, som der ikke er til Arla og Novo Nordisk eller Lego for den sags skyld? Når vi fx ser på Muhammedkrisen, så kommer det meget hurtigt til at handle om et eksportmarked, som blev meget hårdt ramt. Ikke så meget et spørgsmål om ytringsfrihed osv. Og det er hurtigt der, diskussionen ender. Det er måske lidt fordi globaliseringen har medført, man kan næsten kalde det, et moralsk morads. Altså den der ekstreme afhængighed vi har af hinanden. Det ville være absurd for mig at sidde og kritisere jer (SHL) for at arbejde i Kina, imens jeg sidder med den her Macbook, som er produceret i Kina under meget værre forhold end de bygningsarbejdere, der går rundt og bygger jeres komplekser der. Eller min Iphone for den sags skyld, som ganske vist er designet i USA, men bygget derovre. Man må prøve at konsultere nogle af de der principper for at finde ud af, hvad der er det rigtige at gøre. Og det er jo lidt noget af det, vi spørger os selv om, når vi forhandler om hvornår det er for meget af det gode. Hvornår må vi sige stop? Libyen? Okay, det var for meget af det gode. I Kina må vi sige, at på en eller anden måde, kulturelt, historisk, er der så dyb afhængighed, så det bliver meget svært at sige, hvorfor fanden skulle det lige præcis være arkitekterne, der skulle afholde sig fra at arbejde i Kina.”

REPUTATION DESIGN

Arkitektur er mere end blot byggerier. Arkitektur er også kultur og kan bære store symbolske betydninger. Sydney Opera House er et af de tidlige og stadig mest markante eksempler på dansk arkitektureksport. Dets symbolske betydning som et billede, ikke blot på Sydney, men på Australien som moderne dynamisk, sofistikeret og solbeskinnet land er enormt stor. Hvis bygningens værdi som 'brand' eller 'logo' blev gjort op, ville værdien langt overstige den byggesum som ellers var årsagen til at Utzon blev udelukket fra at færdiggøre byggeriet. Eksemplet viser, at værdien af arkitektur langt fra kan reduceres til hverken

brugsværdi eller økonomisk værdi. Sydney-operasens rolle som 'brand' var ikke noget der var tænkt ind i hverken konkurrenceprogram eller Utzons ide til den arkitektoniske udformning. Det er betydninger, der er opstået og udviklet efter huset var færdigt og arkitekten var taget hjem. Arkitekturens symbolske betydning er ofte udenfor kontrol af netop arkitekten, selvom huse i dag ofte også konciperes som billeder og 'varemærker'. Men den symbolske funktion er i høj grad noget som bygherrer i dag tænker ind allerede før husene tegnes, og nogen gange måske på en måde som ikke involverer arkitekten.

Rasmus Kierkegaard, SHL:

"I de første år i Kina lavede vi nogle meget store boligplaner. Der kan man så diskutere, hvad var det vi kunne bidrage til med dansk baggrund. Det handlede meget om at skabe lys imellem husene og forsøge at skabe nogle miljøer omkring. I mange af de her lejligheder (fx Tian Yi Town Masterplan) var basis-layoutet stort set lavet på forhånd. Vi var tæt på at være facadearkitekter på nogle af de første ting vi lavede. Til gengæld eksporterede vi noget andet. Vi eksporterede vores gode look. Byggepladsskiltet, tre gange fem meter, var et billede af vores danske partnere. Det kunne sælge noget. Skide være med, hvad der var inde bag hegnet. Men var der en dansk eller skandinavisk udseende arkitekt på, som ingen havde hørt om, så solgte det lejligheder. Der kom også nogle spændende og gode projekter ud af det. Men frykten var jo lidt at blive en del af det her glansbillede. At få lov til at lave noget, der var lidt større, end vi fik lov til herhjemme og lidt federe, men hvor det smarte så inden længe endte med at have en bagside, der krakelerer, fordi kvaliteten måske ikke lige var som ønsket og fordi det måske blev brugt på en anden måde. Man mister hurtigt kontrollen med det man laver. Som arkitekt i Kina er man engageret til en vis grad, men man kan ikke som udenlandsk arkitekt få licens til at færdigproducere tingene, så det gælder om at finde nogle rigtig gode samarbejdspartnere."

Boris Brorman Jensen, BBJ:

"Henning Larsen Architects og SHL rejser til Dubai og siger, at design af offentlige rum er en af de ting, vi er rigtig gode til. Det er vi. Men det bygger på et politisk princip om offentlige rum. Det findes ikke i Dubai. Der findes ingen offentlige rum der. Alt er privatejet. Der er intet, som ikke er reguleret af de der 7 klaner der ejer jorden. Der er på intet tidspunkt noget, som tilnærmelsesvis minder om et offentligt rum, eller som er i nærheden af noget, der minder om en borgerlig offentlighed. Politiske partier er forbudt. Forsamlingsfriheden findes ikke. Du kan blive arresteret, hvis du samler mere end 20 mennesker. Det foregår over alt hele tiden. Men så snart der kommer bannere op osv., så bliver de fjernet. 90% af befolkningen er ikke borgere. De er enten slaver eller 'expats'. Og de 5-10% som er født emiratiskhar ingen borgerrettigheder. Kvinderne har ingen rettigheder. Man fængsler folk for udenom-ægteskabeligt sex. Man hugger hovedet af folk for homoseksualitet. Man kaster folk i fængslet for at skrive noget, der bare lugter af de frihedsrettigheder man vedtog i FN for over 50 år siden. Come on ...

Jeg har introduceret idéen om 'published space'. Ikke 'public' men 'published'. Det de køber dernede, det er nogle billeder. Det er ligesom når Arkitema laver en lækker besøgs-gang ned igennem slagteriet i Horsens, hvor de hver dag slagter 70.000 svin, som aldrig nogensinde har levet et værdigt liv. Man laver det til sådan en lækker iscenesat fortælling. Det findes der et udtryk for, og det hedder 'reputation design'. Det er det, de her folk køber. Det er min påstand."

Tom Nielsen, AAA:

"Og det er det, hvis vi nu går tilbage til Herzog de Meuron, for det var vi egentlig ved at være næsten enige om, at det var ok. Det er det, som er kritikken imod 'fuglereden'. Det er, at det kan godt være, at Herzog de Meuron synes, at de har ændret verden, og at det er demokratisk, at folk sidder og kigger på hinanden på tværs af sportsbanen osv. Men kritikken er jo at de kinesere, der købte det, er jo fuldstændig kyniske og gik bare efter den anerkendelse og legitimering, der lå i at afholde et OL med internationale atleter og internationale arkitekter."

Boris Brorman Jensen, BBJ:

69

"Argumenterne var i 2008, og der gav det god mening, at hvis vi ikke engagerer os, så bliver det aldrig bedre. Og det er jo den her med at udveksling af sport og kultur vil fremme nogle principper i Kina. Man ved jo, at det er gået værre efter 2008. Hans Kongelige Højhed Kronprins Frederik stillede sig som formand for den olympiske komite op og sagde, det må vi jo gøre for alle kineserne. Han fik ikke ret. Det gik værre. Antallet af politiske fanger er steget. Kunstnerne har et sværere arbejdsliv osv. Så det er gået ned af bakke."

Kristoffer Lindhardt Weiss, Wallner Weiss:

"Men det er jo også fordi vi køber de iPhones vi alle sammen sidder med. Det er med til skabe den økonomi. Så spiller arkitekturen jo en meget lille rolle. Men de ender jo med at sige, 'no more weird architecture'. De ender jo med at konkludere: Det kan godt være, at vi troede, at vi købte noget 'reputation'. Men i virkeligheden købte vi noget helt andet. De købte faktisk noget andet."

Boris Brorman Jensen, BBJ:

”Den norske pavillon på EXPOudstillingen i Shanghai i 2010 var opført med henblik på, at den skulle genopføres som en del af en overdækning på en plads. De norske arkitekter Helen & Hard, som tegnede den, havde lavet et stort forarbejde for at sikre sig, at konstruktionen kunne pilles ned og sættes op igen. Den idé blev kasseret, da Norge gav deres støtte via nobel komiteen til Liu Xiaobo. Så arkitektur indgår i en politisk handel.”

Rasmus Kierkegaard, SHL:

”Ja det gør den jo et eller andet sted. Man er del af at legitimere noget, når man bygger, men det er man også, når man bygger for en privat bygherre. Når vi tegner noget, der er højere og større, end det der ligger omkring, så er vi også med til at promovere en eller anden profil for en privat bygherre. Sådan er vores fag, og det må man tage stilling til fra sag til sag.”

70

Martin Odgaard, Årstidene Arkitekter:

”Der må være nogle grænser. Fordi det at samle indgangen for mænd og kvinder på et monumentalt byggeri som Ras Al-Khaimah gateway project (Snøhetta), som i virkeligheden også repræsenterer en meget skæv indkomstfordeling, det svarer på en eller anden måde til at spænde en blomst fast på en atombombe. Når de snakker om den samme indgang for mænd og kvinder, så virker det vanvittigt, når man så ser projektet. Helt proportionsløst. Og jeg kan godt forstå det med at tegne boliger, der kan man godt sige okay, der kan vi bidrage med noget. Der kan det give mening, at vi skal sige ja til trods for alle mulige andre ting. Men med sådan nogle store kulturpaladser er tegnestuen også med til at give legitimitet til et styre. Hvornår skal tegnestuen så sige nej? For der er nogen tilfælde, hvor tegnestuen låner deres identitet til byggeriet ”

Boris Brorman Jensen, BBJ:

”Jeg har brugt en rum tid på at studere nogle af de her projekter. Og derfor virker jeg så indigneret. Bl.a. Norman Fosters projekt Masdar City i Abu Dhabi, som rigtig mange sikkert kender. Det er gået

nedenom og hjem og er blevet til en falleret kopi af de oprindelige intentioner. Men idéen var, sådan blev det markedsført, at det skulle gøre Abu Dhabi til 'World Leading within Sustainability' og blah blah. Den gren af FN, som havde at gøre med bæredygtig udvikling, var blevet lokket til at have hovedkontor i Abu Dhabi. Den her fantastiske masterplan for Masdar blev introduceret som teknologi-mirakelkuren for alt. Og at det var Abu Dhabi i samarbejde med Norman Foster, som havde opfundet modellen. Det er så selvfølgelig trist, at det ikke blev til noget. Men det som man glemmer, det er at det her lille projekt, hvor der skulle bo 50.000 mennesker, var en del af en stor overordnet masterplan. Udbygningen af lufthavnen lå lige ved siden af, hvor de folk, der skulle bo i byen, kunne flyve ind. Og Masdar City var nabo til en Ferrari temapark. En dedikeret temapark for forbrændingsmotorer, som var meget større, og som i øvrigt blomstrer og fungerer. Det her er et samfund, hvor der skal bruges ca. 13 planeter for at fortsætte den livsstil, de fører. Masdar var bare en form for afledningsprojekt. Så på den måde var det meget lykkeligt, at det ikke lykkedes."

DEN GODE KØBER

De vigtigste aktører i dansk arkitectureksport er ikke de danske arkitektvirksomheder der sælger deres ydelser, men de købere rundt omkring i verden der vælger at importere arkitekter, arkitekturprojekter, profiler eller virksomhedsidentiteter og -værdier. Centrale dele af de arkitektoniske kvaliteter og arkitektkompetencer, der blev udviklet i Danmark igennem velfærdsstatens opbygning, blev udviklet i samspil mellem bygherrer og arkitekter. Det var gode, krævende og ofte offentlige bygherrer der stillede krav til moderne skoler, moderne sygehuse,

til processer der involverede brugere osv. Arkitekturhistorien er fyldt med eksempler på fremragende arkitektur, der kun har kunnet realiseres med fremragende bygherrer. Og det modsatte. At dårlige bygherrer har kunnet ødelægge ellers lovende projekter. Arbejdet for bygherrer i en kultur, arkitekten ikke er dybt bekendt med, vil naturligvis øge sandsynligheden for at samarbejdet bliver svært, men samtidig er bygherren nøglen hvis et formål med arkitektureksporten også er at eksportere værdier.

Lars Emil Krag, Danske Ark:

”Det er en forsvindende lille del, arkitekter egentlig udgør af samfundet. Og ser vi på de danske arkitektvirksomheders eksport i udlandet er den jo ganske ganske lille og nærmest ikke til at se. Så er det jeg begynder at tænke. Hvem er det, der er ‘vi’et? Og hvem er det, der er med til at sælge? Det er jo altid flere parter. Der var engang én, der lærte mig, at der findes ikke noget, der hedder et salg. Der findes kun noget, der hedder et køb. Det vil sige dén, som er modig nok til at købe nogle af jeres byggerier. Er de i virkeligheden lige så meget med til at sætte den dagsorden, som vi egentlig kan sige tak for. For det er dem, som betaler den ene procent, som arkitektens honorar udgør, hvis det er de store byggerier. Der tænker jeg, at hvis man eksporterer det, så er det i virkeligheden ikke nok at tale med sig selv. Men måske skulle man også tale med nogle andre. Dvs. få noget skala på det, der handler om det samlede byggeri. Fordi det er jo der, vi for alvor kan begynde at flytte noget, hvis man får flere inden for byggeriet med til at tale samme sprog. Al ære og respekt for arkitekten og tegningen og tanken osv.. Men der skal også en modig køber til.”

74

Rasmus Kierkegaard, SHL:

”Jeg hørte Koolhaas tale på et tidspunkt. Han blev spurgt til Euralille, hvordan de havde klaret det? Og det blev sagt, hvor fantastisk det var at de havde klaret det – at lave en helt ny bydel osv. Og så sagde han, hvorfor siger du det til mig? Fordi det er borgmesteren i Lille, der er den modige person her. Han har givet mig opgaven. Jeg har bare fået frie hænder til at tegne det, jeg synes er fantastisk. Man kan også sige, at måske overvurderer vi vores evner. For der må være en tendens i tiden. Der må være nogle strømninger i Kina, i Rusland og rundt omkring, hvor nogle folk er parate til overhovedet at overveje at kigge i vores retning. Så kan vi jo hjælpe dem lidt på vej ved at gøre dem opmærksom på, at vi overhovedet eksisterer. Men det er måske ikke os, der har sået det frø, som gør at der er nogle strømninger på vej. Det er måske at overvurdere, hvilken betydning arkitekten har.”

Tom Nielsen, AAA:

GehlArchitects har jo arbejdet i rigtig mange byer rundt omkring i verden. Alle de steder, er forandringen igangsat af nogle folk, der har ønsket en type af forandring som de har kunnet se Gehl Architects

kunne hjælpe dem med. Det er de folk, der er i byerne, som har valgt at lave forandringerne. Det kan være politikere, eller arkitekter i den kommunale forvaltning. Højt eller lavt på strå. De har brug for nogle til at komme og hjælpe dem med at lave den forandring. Og i den sammenhæng er det, udover naturligvis en særlig ekspertise og en særlig tilgang til arkitekturen, måske også netop det at være 'udefra' der har en værdi i sig selv."

Rasmus Kierkegaard, SHL:

Men hvis man så stiller det på hovedet. Ville det så være uetisk at lade være med at hjælpe dem? Hvis de er på vej til forandring. Skal vi så stille os op, fordi det tilfældigvis er et andet land, og sige: Vi vil ikke hjælpe jer fordi jeres leder ikke er demokratisk valgt?

Jesper Pagh, Arkitektforeningen:

"Vi bør understrege hvor meget bygherren betyder. Arkitekterne kan jo ikke tage æren for den danske boligbevægelse som sådan, men man kan ikke adskille arkitekturen fra boligbevægelsens succes. Det er jeg ret overbevist om. Det er jo i den betydning, der ligger den rumlige organisering, der har været enormt vigtig. Men først og fremmest er det jo en politisk og økonomisk model, som fuldstændig og helt lokalt stort set, udraderede de markedsøkonomiske effekter og skaffede folk et sted at bo. Og adskilte ejerskab og adgang fra hinanden for mere end 100 år siden. Inden vi var begyndt at tale om forskellige modeller som 'produkt-servicesystemer' og 'deleøkonomi' og hvad ved jeg. Så fik man nogen til at give det form. Men det var i høj grad et køb. Det samme gælder hele velfærdsstatsperioden i efterkrigstiden. Friis og Moltkes rådhus i Odder blev bygget fordi den nye borgmester efter kommunesammenlægningerne ville have et rådhus, hvor det ikke var sådan, at man kom ind og sad og ventede og kom op på et kontor og skulle sidde der og vente på at blive kaldt ind. Borgerne skulle ind og se forvaltningen i en stor åben vandrehal og alt muligt. Det kunne Friis og Moltke så finde ud af at løse. De fik så lavet en model, som de kunne få tegnet en 4,5,6,7,8, stykker af rundt omkring. Det er jo så forretningsaspektet. Virkelig mange af den der periodes byggerier er kendetegnet ved, at de er blevet enormt gode, fordi der egentlig var nogle opgavegivere, der stillede nogle meget svære opgaver. Friis og Moltke beskriver selv hvor svær opgaven var fordi de ikke kunne finde eksempler de kunne kigge på. Det var noget nyt"

SKALA

Vores forståelse af velfærdsarkitekturen bygger på den arkitektoniske arv, som fra 1940'erne og frem blev udviklet som en regional skandinavisk udgave af modernismen. Gunnar Asplund var en fælles reference for de skandinaviske arkitekter. Arkitekturen udvikledes med internationale referencer, men ofte med udgangspunkt i 'lokale' materialer (fx tegl og træ i højere grad end beton og stål). Et centralt aspekt var skalaen på byggerierne. At relationen mellem den modernistiske arkitektur og de huse og miljøer, der lå omkring dem, ikke var karakteriseret af brud og kontrast, men i højere grad kontinuitet og tilpasning. Dette skyldtes blandt andet at de skandinaviske lande var små lande, med små befolkninger og relativt set små byggeopgaver. Men også at arkitekterne oftest ikke forfulgte en ambition om det monumentale skabt af størrelse. Et andet centralt aspekt er at både

opholds- og uderum i de bedste eksempler som regel forholdt sig præcist til menneskekroppens størrelse og den kropslige velvære, som arkitekturen kan bidrage til at skabe. Dette aspekt har overlevet i en kunstnerisk og arkitekturhistorisk forståelse af velfærdsstatens byggeri som kunst.^a Det er nok sjældent at de udgaver af velfærdsstatens arkitektur som var mest monumentale, og som i højeste grad fulgte de internationale referencer fra fx Le Corbusiers byvisioner (Gellerupparken, Høje Gladsaxe) er med på plancherne, når der bruges danske referencer i udlandet. Den relativt lille og krops-relaterede skala er central for en dansk arkitekturopfattelse, og præger også uddannelsen på arkitektskolerne. Et vigtigt spørgsmål for arkitectureksporten er, hvad der sker med denne forståelse, når de byggeopgaver danske arkitekter arbejder på er i en helt anden større skala.

Ellen Braae, KU:

"Bent Flyvbjerg taler virkelig imod store projekter. Han beskriver alle de mekanismer, som får developere, arkitekter, politikere og investeringsfolk – alle aktører i beslutningsprocessen, til sammen at hoppe på den vogn. Og sige: Ja lad os da bygge det her monster projekt! Han laver også opgørelser over, hvor galt det går. Det kan ikke holde tiden, det kan ikke holde budgetterne, det kan ikke indfri de forventninger, de havde til det. Er det den rigtige måde at bygge på? Svaret er selvfølgelig ikke et ja eller nej. Men mere at skabe en holdningsdannelse og bevidsthed om, hvad det er vi har gang i, når vi arbejder med de her monster byggerier. Hvad har SHL her af erfaringer med storskala byggerier? Og hvordan harmonerer det med det, vi snakker om som 'brandet velfærd'?"

Rasmus Kierkegaard, SHL:

78 "Vi har de erfaringer, at for det første er vi hoppet på nogle af de projekter over 100.000kvm osv., fordi chancen har været der. Det er så afsindigt sjældent vi får chancen i Danmark for virkelig at prøve kræfter med nogle store skalaer, hvor man kan få planlægning, landskab og bygning osv. til at indgå i en større sammenhæng. Og selv være herre over det. Tit får vi jo herhjemme bare et lille hjørne af nogle ting. Det er også noget af det, vi har mest ondt i maven over. Hvor vi er mest nervøse for, om vi skyder rigtigt. Fordi vi ikke har noget erfaringsgrundlag. Heller ikke helt tilbage fra da vi gik på skolen eller andet. Der har det ikke været en ting, man har arbejdet med på den måde. Den største ting der er sket i Danmark, det er måske de såkaldte superhospitalet. Vi er også selv involveret i det. Man kan diskutere, om man i arkitektstanden har været tilstrækkeligt uddannet til at arbejde med arkitektur i den skala. Til at forstå de ting. Der ligger et marked uden for Danmark, hvor man bygger større. Det er super fedt at prøve. Vi er rigtig grundige og forsøger virkelig at tænke os om. Men vi har ikke et bagkatalog, vi kan holde det op imod, så vi kan sige, at det bliver helt sikkert fedt."

Ellen Braae, KU:

"Synes du så, at det I har med, kan op-skaleres på den måde? Og nu ved vi ikke, hvordan eftertiden vil dømme os. Men holder det? De almindelige konventioner i tiden?"

Rasmus Kierkegaard, SHL:

"Ja, det synes jeg. Men jeg er også tilstrækkelig kynisk idet at jeg tror at de projekter er der, de kommer, og de bliver bygget. Og jeg tror vi måske er bedre til det end mange andre, netop fordi vi har en vis frygt. Vi tænker os om. Jeg er en lille smule nervøs for at gøre det så stort. Og vi har alle sammen 'livet imellem husene' siddende i bagagen, og spørgsmålet om man nu kan skabe det, når man bygger stort osv. Ja, jeg tror på, at det holder. Men jeg er i tvivl om man når grænsen hvor skalaen, uanset hvor godt man tegner huset, ikke længere kan indeholde de menneskelige kvaliteter. Men der slår kynismen ind og siger, hvis det alligevel bliver gjort, så tror jeg på, at vi kan gøre det mere humant end så mange andre."

Jesper Pagh, Arkitektforeningen:

"Du siger at det jo ikke er noget vi har lært. Men alligevel så siger du, at vi vil være bedre til det end andre arkitekter. Sådan som jeg forstår det, så refererer du til, at det er fordi vi har bedre intentioner. Men ikke fordi vi har et bedre håndværk eller en bedre viden eller erfaring. Men simpelthen pga. de gode intentioner i at skabe liv imellem husene eller inde i de der kæmpestore huse. Er det ikke lidt et paradoks?"

79

Rasmus Kierkegaard, SHL:

"Jo, det er det. Jeg vil heller ikke påstå, at der ikke er andre, der er gode til det, men der er måske en tradition nogle steder for at fokusere meget på en overflade-arkitektur. En arkitektur som handler om noget ydre form og ikke ret meget indre indhold. Eller ret meget liv mellem husene. Det har været drevet af en tid og en økonomi, og en fremtidsro, 'big business' og alt muligt andet. Og der bliver stadig lavet en masse af de ting. Det er det, jeg sammenligner med. Når vi får de opgaver, så går vi i det mindste til det med at sige: Fint vi kan bygge stort, vi kan bygge 'big business', men vi husker også, at der er noget, der hedder miljøet inde bag ved vinduet osv. Men bestemt ikke sagt, at vi er de eneste på den måde. Det er ikke en unik karakter. Men du ser mange store bygninger, hvor du udelukkende ser luftperspektivet taget på 200 meters afstand og hvor det er byprofilen, der er interessant og ikke andre ting. Der tror jeg dog, vi kan tage vores bagage med. Og selvom den kommer fra noget i en helt anden skala, så forsøger vi dog ..."

Boris Brorman Jensen, BBJ:

"Jeg synes på en måde, at dit eksempel Rasmus med det der call-center campus, hvor I sådan set overbeviser en bygherre om at gå en skala ned og arbejder med nogle andre bygningsstrukturer, var et meget sympatisk eksempel, som trækker på nogle erfaringer, som man har gjort herhjemme og som har udmøntet sig i vores lovgivning. Vi bygger jo ikke smalle huse, fordi vi synes det er flot. Men vi gør det også, fordi det står i bygningslovgivningen som nogle rettigheder til lys, der er blevet tilkæmpet politisk. Men der ligger jo en eller anden idé om det fremmede eller noget komplementært, der står derude. Idéen om, at vi, qua vores velstand og udvikling, har gjort nogle erfaringer, høstet nogle erfaringer i den velstandsskifte, der skete i 60'erne. Og begik nogle fejl, som vi tror, at vi kan lære andre. Altså en antagelse om, at der er en asynkronitet med Kina, som man kan hjælpe. Vi står på et højere stadie. Det er egentlig ret arrogant. Men også okay. Det er ligesom at forklare min søn, alt det jeg gjorde forkert, det skal han ikke gentage. Det er et håbløst projekt. Det man så skal huske, det er, at når? man i Kina bygger i en tæthed og i en skala, som vi antager herhjemme for næsten episk brutal og uden fortilfælde pga. af den mængde af mennesker der skal huses."

HISTORIEN VIL DØMME

Arkitekturens værdi samt værdien og rimeligheden af arkitekternes arbejde er som alt andet underlagt historiens dom. Vi ved ikke hvilke kriterier vores arbejde vil blive bedømt på i eftertiden. Det er også en interessant præmis, når spørgsmålet om etik og værdier er på banen. Hvilke værdier og hvilken etik bliver arbejdet og de konkrete beslutninger bedømt efter. Gellerupparken er et eksempel på velfærdsarkitektur, der til stadighed bliver bedømt. Oprindeligt havde det en stor værdi. Der var mange gode lejligheder. Udsigten var storslået. Der var masser af faciliteter. Men som samfundets værdier ændrede sig ændredes også opfattelsen

af Gellerupparken. Den er blevet dømt rigtigt hårdt af historien. Samtidig kan vi se på nogle af Le Corbusiers huse og projekter, som ikke er dømt på samme måde. Vi kan værdsætte ting, som er blevet opført af hvad vi i dag opfatter som dubiøse regimer. Giuseppe Terragnis berømte hus for fascisterne i Como er et af de klassiske eksempler, hvor arkitekturen, både dens kunstneriske og dens arkitekturhistoriske værdi, på en eller anden måde hæver det op, så det ikke bliver dømt af historien på samme måde som Gellerupplanen. Selvom de fleste i dag er enige om, at lejlighederne i Gellerup faktisk er af en høj standard.

Kristoffer Lindhardt Weiss, Wallner Weiss:

"Spørgsmålet er: Abonnerer vi på en pligtetik eller en dydsetik? Sådan en kantiansk helt nagelfast hammer, med principper for hvad der er rigtigt og forkert. Hvad vi bør og ikke bør gøre? At noget har en absolut værdi i sig selv. Det er opbyggeligt for hele vores samfund, og at vi insisterer på, at visse værdier ikke skal krænkes. Eller har man en utilitaristisk etik, hvor man ser på konsekvenserne af ens handlinger. Og der kan man så blive dømt hårdt af historien. Den risiko lever SHL og alle de andre, der arbejder i udlandet, med. Der er ikke udråbt nogen vinder. Francis Fukuyama sagde i den berømte bog om historiens ende, at den liberale samfundsmodel så ud til at have vundet endegyldigt. Men så kom BRIK-landene lige pludselig stormende frem. Og alle de der hybridsamfund begyndte at virke så bizarre ... Kina for eksempel: Kombinationen af brutal markedsøkonomi og etpartisystemet. Nu ved vi jo ikke, om det system er ved at kollapse. Og om det har været en stor illusion, eller hvad det har været. Men det har vist sig at være meget meget stærkt. Læg dertil den amerikanske krise, den europæiske krise. Det er pludselig ikke så tydeligt, hvem det er, der har vundet. Nu har han så senere skrevet om 'Getting to Denmark' om, hvordan Danmark er et fantastisk forbilledligt samfund. Men historien er jo ikke slut. Der foregår en konstant forhandling. Og det er altid rart at stå på den rigtige side af historien, når det skal gøres op. Det er jo også det, I (SHL) i virkeligheden er konfronteret med i jeres daglige arbejde."

84

Rasmus Kierkegaard, SHL:

"Noget af det diskussionen på vores tegnestue har gået på, er om vi har været med til at bygge nogle nye ghettoplaner. Igen, tiden dømmes. Lige nu er vi herhjemme ved at rive dele af Gellerupplanen ned. Men på det tidspunkt, hvor det blev bygget, var det jo det vi i dag vil kalde velfærdsarkitektur. Og det var nogle fremadsynede boliger. Der var revolution i det. Er det det samme vi gør, når vi bygger 200.000 kvm på én gang i Kina i forskellige boligbebyggelser? Vi har retfærdiggjort det indadtil ved at sige, vi ved de bliver bygget alligevel. Argumentet er altså 1: Der er nogle, der har behov for et sted at bo. Vil vi ikke hjælpe dem? Jo, det vil vi gerne, det er en nobel ambition. 2: Vi ved de bliver bygget. Hvis vi ikke gør det, så bliver det sikkert bygget af nogle, som er mindre opmærksomme på de her ting end os. Men det har ikke sat os fuldstændig fri fra, at vi har en lille smule rysten på hånden for at bygge i de størrelser og volumener, om vi så om 30 år vil blive dømt. Så er det os, der har bygget Gellerupplanen, bare et andet sted i verden."

Tom Nielsen, AAA:

"Peter Hall, den australske arkitekt der overtog opgaven med at færdiggøre operahuset i Sydney, efter Utzon var blevet smidt hjem, gik det ikke så godt. En måned før Utzon blev skubbet fra opgaven, havde han skrevet under på en støtteerklæring til Utzon. Tre måneder efter blev han spurgt, om han ville overtage opgaven, og det ville han egentlig gerne. Fordi som han sagde: "it's a hell of an interesting job" Og det sjove er, at modargumentet om at han værdimæssigt havde solgt ud besvarer han med: "It had to be someone; why not me?"¹ Men eftertiden dømte ham. Det blev Utzon-supporterne der vandt kampen om historien. Selvfølgelig fordi den løsning, der blev lavet, ikke blev god. Men man kan spørge, om det var en umulig opgave. Om det kunne blive godt med de bindinger der var i programmet og i Utzons skaller. I hvert fald døde Hall ulykkelig og miskendt."

Kristoffer Lindhardt Weiss, Wallner Weiss:

"Der er mange arkitekter, der er blevet forført. Det bedste eksempel er måske Albert Speer i Tyskland. Man har en tendens til at undskylde og sige, at kunstnere de er sådan lidt naive. De forstår ikke rigtig, hvad der foregår. Det er jo faktisk også derfor, at Speer fik en relativt mild straf under Nürnbergprocesserne. Det er jo ligesom Leni Riefenstahl osv. Det var jo lidt naive kunstnere, som bare havde et stort kunstnerisk projekt, som de gerne ville udleve. De var ren antimodernisme selvfølgelig. Det var det, Hitler kunne bruge dem til. Men de var bundhamrende naive, så derfor var de til dels undskyldt - selvom Speer fx senere blev rustningsminister. Senere udgav han en biografi, hvor han fortalte om mødet mellem de totalitære regimer. Kunstneren, der møder Hitler. Inden Speer mødte Hitler sagde han, at han overhovedet ikke var interesseret i ham. Han var ikke interesseret i at se ham, for han synes, at han virkede så dødsyng med de der brune uniformer, som han altid havde på, på propagandaplakaterne. Men det viste sig så, da han alligevel blev overtalt af sine studerende og medundervisere til at tage til foredraget, havde Hitler da et meget flot og elegant blå jakkesæt på. Så var han solgt. Han var alligevel lidt elegant. 'Ham kan vi måske godt arbejde med'! Han blev forført af det store projekt på den mest banale måde. Det er den totale kliche på æstetikerens mangel på etisk indsigt. Han kunne bygge! Som han ikke ellers fik lov til i 1920 og 30'erne, hvor var krise. Pludselig måtte han bygge. Pludselig havde han en åndsfælle. Og med sig havde han sit begreb om ruinarkitektur. Altså bygge arkitektur, som om 2000 år,

ligesom de romerske ruiner, stadigvæk står der som vidnesbyrdet om det tredje riges storhed. Så der røg han lige ind i propagandamaskinen. Og det er selvfølgelig i karikeret form, det vi taler om, når vi drøfter hvor langt man bør gå i arbejdet med de regimer, som vi ellers ikke kan identificere os med værdimæssigt.”

Boris Brorman Jensen, BBJ:

”Han kom også i den kunstneriske naivitet til at godkende tegninger for Auschwitzs krematorier. Og har været med til at forhandle med IG-Farben der lavede Cyklon-B. Der er ligesom grænser for, hvor kunstnerisk man kan være.”

Noter

¹ Hall citeret i ”Utzon and the Sydney Opera House”. Morgan Publication, Sydney Australia, p. 109

OPEN ROOMs

OPEN ROOM 01

**MODERNE ARBEJDSRUM
– FRIHED VS. FRIKTION?**

OPEN ROOM 02

**TECHNOLOGY IS THE ANSWER,
BUT WHAT IS THE QUESTION**

OPEN ROOM 03

**DIGITAL FABRICATION IN
TOMORROW'S ARCHITECTURE**

OPEN ROOM 04

**KAN BYGGET VELFÆRD
EKSPORTERES?**

OPEN ROOM 05

SKAB BYEN SAMMEN

“Med globaliseringen er arkitekturens afhængighed af impulser, regler, penge, vaner og kulturer, der findes udenfor eller over en national kontekst større. Det har betydning for arkitekturen og den måde den forstås, udvikles og bruges på. Spørgsmålet om arkitektur-eksport er i dag ikke kun primært et professions- og forretningsrelateret spørgsmål. Det er også et centralt tema i diskussionen om og hvordan arkitekturen og arkitekterne er relevante i nutidens samfund.”

Sådan indledes diskussionen om arkitektur, etik og velfærdsbyggeri og eksport. Den foldes ud igennem emner som: Korruption, Penge, Eksotik, Arkitektur som Diplomati. Hermed sætter publikationen fokus på danske arkitektvirksomheders eksport og de særlige diskussioner, spørgsmål og dilemmaer der knytter til denne.

